

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ "ΑΚΑΔΗΜ. ΟΜΙΛΟΥ,"

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Καθηγητὴ Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ: Ὁ δημοτικισμὸς εἶνε κοινωνικὸν πρόβλημα. — Χ. Σ. ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΥ: Ὁ δημοτικισμὸς καὶ οἱ νέοι ἐπιστήμονες. — ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: *Graeca sunt, non scribuntur.* — ΚΩΣΤΑ ΠΑΓΛΙΔΗ: Ἡ ἐπιστημολογία τοῦ Αἰμιλίου Meyerson. — Κριτική. (Ν. Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ: Γιώργου Θεοδοκᾶ «Ἐμπρὸς στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα». — ΓΚ.: Διόσκας Νάκου «Ἡ ξεπάρθενη»). — Ἡ ἐρευνά μας: Ποιοὶ δρόμοι ἀνοίγονται μπροστά μας (ἀπαντοῦν ὁ ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ καὶ ὁ παιδαγωγὸς κ. ΓΛΗΝΟΣ). — Σχόλια. — Ἡ κίνηση τοῦ Ὁμίλου μας. — Βιβλία-περιοδικά. — Ἀλληλογραφία.

ΑΘΗΝΑ ΧΡΟΝΟΣ Α΄
ΜΑΗΣ 1932

4

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΧΡΟΝΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ ΜΑΗΣ 1932

ΦΥΛΛΟ 4ο

Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ ΕΙΝΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

[*Ἐπειδὴ συχνὰ καὶ μεταξύ τῶν φοιτητικῶν κύκλων γίνεται λόγος γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, καὶ ὁ περισσότερος κόσμος τὸ βλέπει μὲ περιορισμένη ἀντίληψη μόνο ὡς γλωσσολογικὸ ἢ φιλολογικὸ πρόβλημα, ἀναδημοσιεύουμε (ἀπὸ τὴν «Πολίτεια» τῆς 16 Δεκεμβρίου 1931) ἕνα ἄρθρο τοῦ καθηγητῆ κ. Ἀμαντου πού τὸ κοιτάζει εὐρύτερα ὡς κοινωνικὸ ζήτημα καὶ πού νομίζουμε ὅτι πρέπει γὰ τὸ προσέξουμε περισσότερο].*

Εἶναι πολὺ περιέργως ἡ ἱστορία τοῦ δημοτικισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μιά φορά οἱ σοφοὶ μας ἐφοβοῦντο νὰ γράψουν εἰς τὴν δημοτικὴν, διότι τὴν ἐνόμιζον πρόστυχη καὶ χυδαία. Ἐνόμιζον δηλαδή πρὲς νύξ, πατήρ, ὠδὸν, ὄδωρ, διότι, ἂν γράψης, ὅπως ὀμιλεῖς, νύχτα, πατέρας, ἀβγό, νερό, γίνεσαι χυδαῖος καὶ προδότης! Σήμερα ὅμως κανένας ἀληθινὸς εἰδικὸς ἐπιστήμων δὲν τολμᾷ νὰ ὑποστηρίξῃ φανερὰ αὐτὲς τίς συγκεχυμένους καὶ γελοῖες παλαιὰς γνώμες τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἐπάρχουν ὅμως πολλοὶ ἀκόμη σοφοὶ, πού πιστεύουν, ὅτι ἡ ἐπικράτης τοῦ δημοτικισμοῦ σημαίνει παραγκωνισμὸν τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐνῶ τὸ ἀντίθετον πράγματι συμβαίνει, ἡ δημοτικὴ γλῶσσα μόνη ἠμπορεῖ νὰ συντελέσῃ νὰ αἰσθανθῶν τὴν ἀξίαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πολλοὶ καὶ ἐξ ἐκείνων, πού δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀναγνώσουν τὰ ἀρχαία πρωτότυπα.

Ἄλλ' ὁ δημοτικισμὸς, ἐνῶ δὲν πρόκειται νὰ παραγκωνίσῃ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων, ἐδημιούργησε καὶ νέαν λογοτεχνίαν καὶ πρόκειται βεβαίως μόνος αὐτὸς νὰ τὴν προαγάγῃ εἰς τὸ μέλλον. Σήμερον κανεὶς πλέον ποιητῆς ἢ πεζογράφος ἀξίος λόγου δὲν μεταχειρίζεται τὴν καθα-

ρεύουσαν. Καὶ τὸ γεγονός τοῦτο πρέπει νὰ διδάξῃ πάντας ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει μόνον εἰς τὸν δημοτικισμὸν, διότι μόνον ἡ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας ἐπιβάλλεται εἰς ἕνα ἔθνος, ἔχι ἡ τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία θὰ προσαρμωσθῇ ἀργὰ ἢ γρήγορα πρὸς τὴν πρώτην.

Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπῶμεν, ὅτι ἡ ἀντιδρασίς πρὸς τὴν ταχύτεραν ἐπικράτησιν τοῦ δημοτικισμοῦ ἀποτελεῖ ἐθνικὴν προδοσίαν καὶ ὅτι εἶναι ἀπλοῦκῃ ἡ ἀντίληψις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καθαρεύουσα μόνη ὑπηρετεῖ ἐθνικοῦς σκοποῦς. Παραλείπω νὰ ἀναφέρω τί δυσκολίας ἐπιβάλλει αὕτη εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἐλληνικῆς ὑπὸ τῶν ξενοφάνων, οἱ ὅποιοι θὰ φοιτήσουν μόνον εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, καὶ περιορίζομαι νὰ ἐξετάσω συντόμως μόνον τὴν κοινωνικὴν ἀποψιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

Ἄν ὅλος ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ ἀποτελῆται ἀπὸ δικηγόρους καὶ ἄλλους διδάκτορας Πανεπιστημίων, δὲν θὰ εἶχε σημασίαν, ἂν μετεχειρίζομεθα καὶ τὴν αὐστηροτέραν καθαρεύουσαν. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὰ τρία τέταρτα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ πλέον ἴσως ἀποτελοῦνται εὐτυχῶς ἀπὸ γεωργούς, ποιμένας, θαλασσινοὺς, τεχνίτας κλπ., οἱ ὅποιοι ἐτελείωσαν μόνον τὸ δημοτικὸν

σχολεῖται ἢ εἶνε καὶ τελειῶς ἀναλφάβητοι, μόνον ἡλίθιος καὶ ἀναίσθητος πολιτικός θὰ ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὰς μεγάλας αὐτὰς μάζας καὶ δὲν θὰ θελήσῃ διὰ τῆς δημοτικῆς νὰ μορφώσῃ αὐτὰς ἐπαγγελματικῶς καὶ ψυχικῶς. Δυστυχῶς παρ' ἡμῖν συνέβη τὸ ἀντεθνικὸν ἐγκλημα ὅτι δηλ. ἡ καθαρεύουσα ἐδημιούργησε ἰδιαιτέραν πνευματικὴν φεουδαρχίαν, ἡ ὁποία ἠσθάνθη περιφρόνησιν πρὸς τοὺς «Βλάχους» αὐτοὺς, ποὺ μεταχειρίζονται τὴν «χυδαίαν» δημοτικὴν, καὶ ἔτσι δὲν ἔγινεν ἀκόμη ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅτι ἔγινεν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ Βαλκάνια. Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Γεωργίας δὲν κατάρθρωσεν ἀκόμη νὰ γράψῃ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ γεωργοῦ, ἕνα ὁδηγὸν εἰς τὴν δημοτικὴν, μὲ τὸν ὅποιον νὰ διδάξῃ τοὺς γεωργοὺς τὰ κυριώτερα πράγματα περὶ ἀσθενειῶν τῶν φυτῶν, καλλιέργειας κλπ. Τὸ ὑπουργεῖον Ἰγυεινῆς δὲν κατάρθρωσεν ἀκόμη νὰ γράψῃ ἕνα ὁδηγὸν ὑγεινῆς διὰ τὸν λαὸν διὰ νὰ τὸν προφυλάξῃ χονδρικῶς τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰ σφάλματα τῆς ἀμαθείας του. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῶν Ναυτικῶν δὲν ἐδιδάχθη οὔτε ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς ἀμερικανικῆς Χ.Α.Ν. διὰ νὰ συστηματοποιήσῃ (ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις, ἀλλ' αὐταὶ δὲν ἀρκοῦν) τὰ μέτρα περὶ ἠθικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως τῶν στρατευομένων καὶ νὰ μὴ περιορίζεται εἰς τὴν ξηρὰν ἐφαρμογὴν μόνον τῶν στρατιωτικῶν κανονισμῶν. Κανὲν πολιτικὸν κόμμα δὲν ὤρισεν ὡς πρόγραμμά του τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀ-

νάπτουξιν τῶν γεωργῶν καὶ λοιπῶν ὀλιγογραμμάτων ἐργατικῶν διὰ ὁδηγῶν εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν, ἐνῶ εἶναι σαφές ὅτι μόνον μὲ τὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα μέχρι νῦν καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι τὸσον μονομερῆ, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις τῶν γεωργικῶν καὶ ἄλλων ἐργατικῶν μαζῶν. Δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ Ἕλληνας γεωργὸς εἶναι κατώτερος τοῦ Βουλγάρου καὶ εἶναι πολὺ λυπηρὸν ὅτι οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ δὲν ἐνόησαν ἀκόμη τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ γεγονός τοῦτο εἰς τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν λοιπὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ παρεσύρθησαν ἀπὸ τοὺς σοφοὺς τῆς χώρας, οἱ ὅποιοι τὸ ζήτημα τοῦ δημοτισμοῦ τὸ θεωροῦν γλωσσολογικὴν ἀκίνδυνον θεωρίαν, ἐνῶ εἶναι ἐπεῖγον ἐθνικὸν καὶ κοινωνικὸν ζήτημα, τοῦ ὁποίου ἡ βραδεῖα λύσις ἐβλάψε φοβερὰ μέχρι τοῦδε τὴν Ἑλλάδα καὶ τίς οἶδε τί καταστροφὰς θὰ ἐπιφέρει ἀκόμη εἰς αὐτήν. Οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ ἄς ἀφήσουν τοὺς φιλολόγους νὰ συζητοῦν ἀκινδύως εἰς τὰς αἰθούσας τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῶν ἄλλων σχολείων τὴν χυδαίότητα τῶν γλωσσικῶν τύπων νύξινύχτα, πατὴρ-πατέρας κλπ., καὶ ἄς ἀναλάβουν αὐτοὶ τὴν ταχύτεραν μόρφωσιν τῶν ὀλιγογραμμάτων Ἑλλήνων διὰ τῆς δημοτικῆς, ἂν δὲν θέλουν νὰ πάθῃ καὶ ἡ σημερινὴ Ἑλλάς, ὅσας καταστροφὰς ἐπάθε διὰ τὸν ἴδιον λόγον ὁ Βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς.

K. AMANTOS

Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ

Θὰ μπορούσε κανεὶς τὴν ἐποχὴ μας νὰ τὴν χαρακτηρίσῃ μὲ δύο μόνον λέξεις: **ἀσιτάθεια—ἀνησυχία.** Εἶναι μὲ ἐποχὴ φουρτουνιασμένη καὶ **πολεμική.** Οἱ σημερινοὶ σπουδαστὲς κι' ἀριανοὶ ἐπιστήμονες ἀπὸ τὰ θρανία τοῦ δημοτικοῦ σχολείου βρεθῆκαμε μέσα σ' ἕνα ὀξύ-

τατο ἀγῶνα ποὺ εἶχε χωρίσει τὸν τόπο μας σὲ δύο στρατόπεδα μ' αἰτία κι' ἀφορμὴ τὸ ζήτημα τῶ γλωσσικῶ, ποὺ φυσικὸ ἦταν ἡ μεγάλη ἐπίδρασις ποὺ εἶχε στὸν κλάδο τὸν ἐκπαιδευτικὸ, ἀφοῦ αὐτὸς ἦταν κι' ὁ ἀμεσώτερος ἐνδιαφερόμενος, νὰ κἀνῃ τὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς δια-

πληχτισμοὺς μέσα σ' αὐτὸν πολὺ σοβαρώτερος καὶ τραχύτερος. Καὶ στὴν ἑλληνικὴ αὐτὴ πραγματικότητα — τ' ἄλλα τὰ ἔθνη δὲν εἶχαν τέτοιο ζήτημα —, στὴν πραγματικότητα αὐτὴ ἔφεραν σύγκρουση πολὺ μεγαλύτερη ὅλα τ' ἄλλα προβλήματα ποὺ εἶχαν γεννηθεῖ στὴν Εὐρώπῃ σὰν ἀποτέλεσμα φυσικὸ τῆς οργανικῆς ἀνάπτυξης τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν. Τὰ προβλήματα αὐτὰ ἀναφερόμενα σ' ὅλες τίς σφαῖρες τῆς ζωῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, στὴ Φιλοσοφία, στὴν Τέχνη, στὴν Κοινωνιολογία, στὴν Πολιτικὴ, ἂν καὶ γιὰ μᾶς δὲν ἦταν τὸ ὄριμασμα τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς μας, πράγμα ποὺ συνέβαινε μὲ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, ὅμως εἶχαν μὴ δυνατὴ ἀπήχηση καὶ στὴ δική μας τὴν χώρα καὶ στὴ δική μας πνευματικὴν ζωὴ, γιὰτὶ αὐτὴ βρισκόταν καὶ βρίσκεται πάντα σὲ στενὴ ἐξάρτησις μὲ τὴν ζωὴ τὴν εὐρωπαϊκὴν.

Ἔτσι ὁ ἑλληνικὸς πνευματικὸς ὀρίζοντας θολωνόταν πῶς πολὺ.

Τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ ποὺ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὸ εἶχαν λύσει ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς Ἀναγέννησης μὲ τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀλλαγὴ ποὺ τότε συνετέλεσθη στὸ βίον τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, σὲ μᾶς ἔδω ἀποφασιστικὰ τέθηκε μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 19οῦ αἰῶνα (στὰ 1888), ἀφοῦ ὑπόθεσε μέσα στὴν πνευματικὴν ζωὴ μας δύο πάνω κάτω χιλιετηρίδες. Ὁ δημοτικισμὸς ποὺ εἶχε γεννηθεῖ μέσα στὸν 18ο καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19οῦ αἰῶνα (Ψαλλίδας, Χριστόπουλος, Βηλαράς, Ἐφτανσιακὴ σχολὴ) δὲν μπόρεσε νὰ φέρῃ ἀποτελέσματα, γιὰτὶ ἡ Νεὰ Ἑλλάδα λευτερωμένη «ἐν ὀνόματι τῆς Ἀρχαίας» ἔκλεισε τὰ μάτια μπροστὰ στὴν πραγματικότητά καὶ κίνησε πρὸς τὰ πίσω. Σ' αὐτὸ δὲ συνέτειναν λιγώτερο κι' οἱ εὐρωπαῖοι σοφοὶ καὶ φιλέλληνες ποὺ ὄλο γιὰ τοὺς ἀρχαίους προγόνους μας εἶχε μιλοῦσαν καὶ μᾶς σήκωναν περισσότερο τὸ νοῦ.

Κι' ὁ δρόμος αὐτὸς ποὺ εἶχε πάρει ἡ πνευματικὴ ζωὴ μας ἦταν τόσο στραβός, τόσο κακὰ εἶχε φέρει, ὥστε ὁ Βερναρδάκης, φιλόλογος αὐτὸς καὶ ποιητής,

νὰ λέγῃ πὼς θὰ εἶμαστε πολὺ καλλίτερα ἢ ἂν δὲν διεσφύετο ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία, ἐξ ἧς ἡ μὲν Δύσις ἀνεξωπονηθῆ πολιτικῶς καὶ πνευματικῶς, ἡμεῖς δὲ ἀπενεκρώθημεν καὶ ἀπενεκρούμεθα ὁλονὲν ἐξ αὐτῆς».

Ἡ ἀρχαία γλωσσικὴ παράδοσις ἔχοντας σ' ἐμᾶς ἐδῶ βαθύτατες ρίζες, καλλιεργημένη σ' ἕνα μακρότατο χρονικὸ διάστημα, ποὺ ἀρχὴ του εἶναι τὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ, καὶ συνδεόμενη περισσότερο ὀργανικὰ μὲ τὴν πνευματικὴν ζωὴ μας παρὰ ἀπ' ὅτι συνδέεται ἡ ἀντίστοιχη παράδοσις (θέλω νὰ πῶ ἡ Λατινικὴ) μὲ τὴν ζωὴ τῶν νεολατινικῶν λαῶν, ἔκαμε τὸ ζήτημα αὐτὸ σ' ἐμᾶς νὰ τεθῇ ὀμότερο καὶ νὰ πάρῃ ὀξύτερη μορφὴ, ἀπ' τὴ μορφὴ ποὺ πῆρε τὸ γλωσσικὸ κίνημα στοὺς Ρωμανικοὺς λαοὺς. Ἡ ἐπανάστασις ποὺ ἔφερε ὁ Δημοτικισμὸς δὲ στρεφόταν μόνον στὴν ἀντικατάστασις τοῦ παλιοῦ καὶ νεκροῦ γλωσσικοῦ ὄργανου μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μας τῆς ζωντανῆς, μὰ εἶχε χαρακτηρὰ καθολικότερο, γιὰτὶ ζητοῦσε τὴν ἀναθεώρηση ὅλων τῶν κατευθύνσεων καὶ τῶν ἀξιών τῆς πνευματικῆς κι' ἀκόμα τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς. Κ' ἦταν αὐτὸ πολὺ φυσικὸ, ἀφοῦ ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ κυριώτερο καὶ τὸ ἀνώτερο μέσο τῆς ἐκφρασεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς δημιουργίας. Χτύπησε ὁ δημοτικισμὸς τὸν κούφιο ρητορισμὸ, τὴν ἀυταπάτη ποὺ μόνον μας εἶχαμε δημιουργήσει καὶ μέσα σ' αὐτὴν πλέαμε, τὴν ψευτικὴν αὐτοδιαφήμιση, τὴν προγονοπληξία. Ἐφερνε νέες κατευθύνσεις στὴν τέχνη, στὴ λογοτεχνία στὴ φιλολογία, στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μας ζωὴ. **Ζητοῦσε νὰ γνωρίσουμε τὴ σημερινὴ νεοελληνικὴ πραγματικότητα κι' ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ προσαρμόσουμε καὶ νὰ τὰ στηρίξουμε, πάνω σ' αὐτήν.** Ζητοῦσε νὰ μᾶς φέρῃ κοντήτερα στὴν ψυχὴ τῆ λαϊκῆ γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὴν τέχνην τοῦ λαοῦ, τὴν ποίησις του (δημοτικὰ τραγούδια), τὴ φιλοσοφία του (παροιμίες κι' ἀποφθέγματα), τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του (ἦθος κι' ἔθιμα) καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς κάνοντας λόγο γι' αὐτὰ νὰ μὴ θυμηθῇ μ' εὐλάβεια

και σεβασμό τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου, πού τὴ ζωὴ του δὴν τὴν ἀφιέρωσε στὴν ἔρευνα αὐτὴ καὶ πού μᾶς ἔδωκε ἓνα μεγαλόπρεπο ἀληθινὰ ἔργο, τὸ ὄνομα τοῦ καθηγητῆ Ν. Πολίτη. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸ πὺς αὐτὸς πρῶτος σὺν τμηματάρχῃ τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης εἰσήγαγε τὴ διδασκαλία τῶν νέων Ἑλληνικῶν στὰ σχολεῖα.

Παράλληλα μὲ τὰ παραπάνω τὸ νέο κίνημα ἔκανε νὰ προσεχτῆ καὶ νὰ μελετηθῆ καλλιτέρα κ' ἐπιστημονικὰ ἢ νέα μᾶς γλῶσσα καὶ σ' αὐτὸ βρῆκε ἀξίους ἐργάτες ἓνα Χατζηδάκι κ' ἓνα Ψυχάρη κ' ἀκόμη τὸ Φιλῆντα. Ἐκεῖ δ' ὡς πού ὁ ἀγωνίας κορυφώθηκε καὶ τὸ χάσμα γίνθηκε τεράστιο ἦταν στὴν Ἐκπαίδευση κ' ἦταν αὐτὸ πολὺ φυσικὸ, γιατί ἐκεῖ μέσα ἡ παράδοση εἶχε βελτιωτέρες τίς ρίζες. Καὶ δὲν ἦταν καθόλου εὐκόλο νὰ τὸ χωνέψῃ ὁ ἄλλος πὺς σκοπὸς τοῦ σχολείου δὲν εἶναι νὰ σοῦ ἀλλάξῃ τὴ γλῶσσα καὶ νὰ σὲ μαθαίνῃ πὺς ἢ γάτα λέγεσαι: καλλιτέρα (!) γαλῆ (καὶ τὸ ὄνομα εἶναι συνήρημένο), παρὰ πὺς σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶναι ἔχοντας σὺν κλειδί κ' ὄργανο τὴ γλῶσσα σου νὰ σοῦ ἀνοίξῃ καὶ νὰ σοῦ κάμῃ χτήμα σου τίς πνευματικὲς ἀξίες γιὰ νὰ μὴ μωρέσῃς νὰ ζήσῃς τὴ ζωὴ.

Ἐπειτα οἱ ἐπιτήδειοι κ' ὅσοι εἶχαν συμφέρο, εἶχαν κάμει μᾶθημα στὸ λαὸ μορφωμένους καὶ μεγάλους νὰ θεωρῆται κείνους πού τοῦ μιλοῦσαν καὶ δὲν καταλάβαινε. Ἔτσι τοὺς ἦταν εὐκολώτερο νὰ τὸν ἀπατοῦν. Σκοπὸς λοιπὸν τοῦ παλιοῦ σχολείου ἦταν νὰ σοῦ ἀλλάξῃ τὴ γλῶσσα (τὶ ὥραϊο ἀλήθεια νὰ τ' ἀκούῃ κανεὶς καὶ τώρα ἀπὸ φοιτητὲς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς!). Ποιὸς δὲ θυμάται τὸ περίφημο ἀναγνωσματῆριο τῆς πρώτης τοῦ δημοτικοῦ μὲ τίς ὥραιες (!) ἀρχαῖες λέξεις: «ἴα, φᾶ»; Μαζὶ τοῦ ὁ δημοτικισμὸς ἔφερε στὴν Ἐκπαίδευση καὶ τίς νέες καταχτήσεις τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, σχολεῖο ἐργασίας κ. ἄ.

Ἀληθινὴ ἀκόμη ἀνατροπὴ ἔφερε ὁ δημοτικισμὸς καὶ στὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη. Τὰ κλασσικὰ κείμενα τὰ ἐβλεπε δ' ἄν σὺν νεκρὰ σώματα γι' ἀνατομία, μὰ

σὺν καλλιτεχνήματα, σὺν ἔργα τέχνης ἀπ' τὰ καλλιτέρα πού δημιουργήσε ἡ ἀνθρωπότητα. Καὶ τὴ μελέτη τους τὴν ἤθελε ὁ δημοτικισμὸς ὄχι γιὰ νὰ μπορέσουν κ' οἱ νεοῦλλοι καλλιτέχνες καὶ λογοτέχνες νὰ γράφουν καὶ νὰ πλάττουν ἔργα, πού νὰ εἶναι δουλικὴ ἐκείνων ἀπομίμηση, μὰ γιὰ νὰ παίρνουν ἀπ' αὐτὰ τὰ πιὸ ζωντανὰ στοιχεῖα, τὰ πιὸ καλλιτέρα καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἡ Νέα Ἑλλάδα δικὴ της λογοτεχνία καὶ δικὴ της τέχνη, διάφορη ἀπ' τὴν ἀρχαία, ἀφοῦ αὐτὸ ἀπαιτοῦσαν οἱ δυὸ καὶ περισσότερες χιλιάδες χρόνια πού εἶχαν περάσει ἀπὸ τότε καὶ πού τὸσες μεταβολὲς ριζικὲς, ὅπως ἦταν φυσικὸ, εἶχαν φέρεῖ στὴ ζωὴ, τὸσες ἀνάγκες νέες εἶχαν δημιουργήσει.

Στὸν ἀγῶνα πού ἀναφε ὁ δημοτικισμὸς καὶ πού κρατᾶει πενήντα τώρα χρόνια — σήμερον βέβαια ὄχι μὲ τὴν ἴδια ἐνταση τὴν πρώτη — δὲν ἦταν δυνατό καὶ δὲν εἶναι δυνατό κανένας ἄνθρωπος γραμματισμένος νὰ μείνῃ ἀμέτοχος, μὰ πού καὶ τὸν καὶ μὲν τὸ λαὸ τὸν ἀμόρφωτο οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς παλαιᾶς παράδοσης τὸν ἀνακάτεψαν στὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ἔβαλαν νὰ χτυπήσῃ... στὸ ἴδιο του τὸ κεφάλι φανατίζοντάς τον μὲ κατηγορίες γιὰ ρουβῆλια κ' ἄθετα καὶ μαλλιαρισμό!

Σήμερα πού τὸ ζήτημα ἔχει πιά χαλαρώσει κ' ἔχουν ὀπωσδήποτε ἐλαττωθῆ τὰ πρῶτα πάθη, δὲν θὰ εἶναι ἀσκοπο γυρίζοντας κανεὶς πρὸς τὰ πίσω νὰ δώσῃ μὴ ματιὰ γρήγορη καὶ νὰ ἴδῃ τί ἔχει γίνῃ ὡς τὰ τώρα, σὲ ποιὸ σημεῖο βρίσκεται καὶ ποιά θέση πρέπει σήμερα νὰ πάρῃ. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι βέβαια καθόλου εὐκόλο, μὰ εἶναι δυνατό νὰ δώσῃ κανεὶς μὴ σκιαγράφῃ.

Ἄν κοιτάξουμε στὴ Λογοτεχνία, μποροῦμε νὰ πούμε μὲ δυὸ λέξεις: αὐτὸς τῆ δημιουργήσε. Παλαμάς, Ψυχάρης, Χριστομάνος, Χατζόπουλος, Ξενοπούλου, Βάρναλης. Ἡ γλῶσσα μᾶς ἡ δημοτικὴ στὴ Λογοτεχνία, δηλαδὴ στὴ ζωὴ, εἶναι πιά κυρίαρχη πέρα καὶ πέρα στὴν ποίηση, στὸ διήγημα, στὸ μυθιστόρημα, στὸ δράμα, στὴν κριτικὴ. Ποιὸς λογοτέχνης ὑπάρχει σήμερα πού νὰ μὴ γράφῃ στὴ

δημοτικὴ; Στὸν τομέα αὐτὸ ἡ νίκη εἶναι καθολικὴ.

Στὴ σφαῖρα τῆς τέχνης ὁ δημοτικισμὸς ἔκανε μεγάλες προόδους, γιατί εἶχε ἰσχυρὴ ἐπίδραση καὶ μποροῦμε νὰ πούμε πὺς προσπάθησε νὰ δημιουργήσῃ ὅτι λέγεται νεοελληνικὸς ρυθμὸς. Καὶ τώρα ἄς κοιτάξουμε τὴν Ἐκπαίδευση: Στὰ 1917 ἡ τότε ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις, ἐκπρόσωπος μίᾶς νέας τάξης πραγμάτων πού ἐδημιουργεῖτο στὴν κοινωνικὴ μας ζωὴ, ἔφερε τὴ δημοτικὴ σὲς τέσσερες πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ. Ἡ νόθη αὐτὴ λύση ἔφερε μὴ καταστροφικὴ σύγχυση. Βέβαια ὁ δημοτικισμὸς ἔφερε καὶ στὴν Ἐκπαίδευση πολλὰ καλὰ, ἀλλάζοντας ὡς ἓνα σημεῖο τὸ σκοπὸ τοῦ παλιοῦ σχολείου, μεταβάλλοντας τὸ σχολικὸ πρόγραμμα καὶ δίνοντας ἀρκετὰ μεγάλη θέση στὴ διδασκαλία τῆς νέας μας λογοτεχνίας. Μὰ τὸ κακὸ τῆς διγλωσσίας εἶναι πολὺ, πολὺ μεγάλο, γιατί γιὰ νὰ θυμηθῶ τὸν Ψυχάρη — «δυὸ γλῶσσες δυὸ ψυχᾶς». Ἡ τελευταία χειρονομία τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας μὲ ὑπουργὸ μάλιστα τὸν κ. Παπανδρέου εἶναι ἡ πιὸ ἐπίσημη καθιέρωση τῆς ἀπαισίας διγλωσσίας, ἀφοῦ ὤρισε καὶ στὴ Μέση Ἐκπαίδευση πλάϊ στὴ δημοτικὴ νὰ εἶναι καὶ ἡ καθαρεύουσα. Μᾶς δίνει ξεκάθαρα νὰ συμπεράνουμε πὺς λύση τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἀπὸ μέρους τῆς Πολιτείας δὲν εἶναι πιά δυνατὴ. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸ πὺς στὰ 1929 στὴ Βουλὴ μὲ τὴ συζήτησι τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων ὁ σημερινὸς πρωθυπουργός, πού ἄλλοτε ἦταν ὁ φορεὺς τῆς γλωσσικῆς κ' ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης θύμωσε, ὅταν ὁ Παπαναστασίου ἔφερε στὴ συζήτησι τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ μίλησε ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς. Ἀλήθεια πόσο γρήγορα ἀλλάζουν οἱ καιροὶ!!

Ὅπως βλέπομε λοιπὸν, στὸν τομέα τῆς ἐκπαίδευσης ὁ ἀγῶνας δὲν ἐτελείωσε, μὰ πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ γιὰ τὴν κατάκτησι τῆς τῆς Παιδείας ἀπ' τὸ δημοτικὸ ὡς τὸ πανεπιστήμιο. Μιὰ εἶναι ἡ γλῶσσα μᾶς καὶ πρέπει νὰ κυριαρχήσῃ ἀπ' ἄκρο σ' ἄκρο. Κάθε ὑποχώρησι καὶ συνθηκολόγησι εἶναι ἐγκληματικὴ,

ἀφοῦ παρατείνει τὴ φοβερὴ διγλωσσία. Εἶναι φανερό πὺς τὸ καθήκον νὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ ἐτοιμάσῃ τὴ νίκη στὴν Ἐκπαίδευση πέφτει κυρίως στοὺς νέους μας λειτουργοὺς τῆς Μέσης Παιδείας. Ἐδῶ δὲν πρέπει νὰ μὴν ἀναφέρουμε ἓνα ὄχι εὐχάριστο γεγονός. Μέσα σὲ πολλοὺς νέους παρατηρεῖται μὴ ἀμέλεια στὸ γράψιμο τῆς δημοτικῆς. Δὲν προσέχουν στὴ γραμματικὴ τῆς καὶ τὴ σύνταξί τῆς, μὰ γράφουν μ' ἓνα τρόπο τσαπατσούλιο. Κι' ὅμως ἐκεῖνο πού ἔχει μεγάλη ἀνάγκη ἡ γλῶσσα μᾶς εἶναι προσεχτικὴ καλλιέργεια, χτένισμα καὶ πειθαρχία. Καὶ ἐπειδὴ ἀνάφερα τῆς καὶ τῆς πειθαρχία, θὰ πρέπει νὰ δώσω μιὰν ἐξήγησι: Δὲν ἐνοῶ μ' αὐτὴν νὰ ἀκολουθήσουμε μερικὲς ἀκρότητες πού ἔκανε ὁ Ψυχάρης. Ὅχι. Αὐτὲς ἦταν ἀναπόφευκτες γιὰ τὴν τοιτηνὴ ἐποχὴ, μὰ σήμερον εἶναι ἀδιαμφισβήτητο πὺς δὲν τίς δέχεται ἡ αἰσθητικὴ τῆς γλῶσσας μᾶς, τίς ἀποκροεῖ τὸ γλωσσικὸ μᾶς αἰσθημα. Πρέπει ὅμως πάλι νὰ μὴν πέσομε στὸ ἄλλο ἄκρο: νομίζοντας πὺς ἀποφεύγουμε τίς ἀκρότητες αὐτὲς νὰ καταστήσουμε νὰ γράφουμε μὴ γλῶσσα μιχτῆ. Τὸ καθήκον νὰ καλλιεργηθῇ προσεχτικὰ ἡ δημοτικὴ ποτὲ δὲν πρέπει νὰ τὸ ξεχνούμε ἰδίως οἱ φιλόλογοι. Ὅμως τὸ κέντρο τοῦ βάρους στὸ ὅποιο πέφτουν οἱ ὑποχρεώσεις τῶν νέων μᾶς ἐπιστημόνων, ὄχι μόνον τῶν καθηγητῶν, μὰ πολὺ περισσότερο τῶν ἄλλων, νομικῶν, γιατρῶν κλπ. εἶναι κάποιος ἄλλο: Ἡ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς καὶ ἡ ἐπιμελήσι τῆς στὴν ἐπιστήμη. Λίγα, ἐλάχιστα εἶναι τὰ ἐπιστημονικὰ βιβλία τὰ γραμμένα στὴ δημοτικὴ. Τὰ ἐπιστημονικὰ βιβλία μποροῦμε νὰ πούμε πὺς εἶναι τὸ τελευταῖο ἀκέρωμα τῆς καθαρεύουσας. Γι' αὐτὸ ἀκούμε τοὺς καθαρευουσιάνους νὰ μᾶς λέν: «ἡ δημοτικὴ στὴ λογοτεχνία, ἡ καθαρεύουσα στὴν ἐπιστήμη, ἡ δημοτικὴ ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ ἐπιστημονικὲς ἐννοιες». Τί ὥραϊα!! Μὰ κάτι ξεχνοῦν αὐτοὶ οἱ κύριοι πὺς στὴν ἀρχὴ τῶν γλωσσικῶν ἀγῶνων καὶ ὑστερώτερα καὶ μέχρι χτὲς ἀκόμη οἱ ἴδιοι αὐτοὶ ἀριόταν τὴ δημοτικὴ καὶ στὴ λογοτεχνία; Δὲν μπο-

ρούσε και κεί να εκφράσῃ τὰ νοήματα και τὰ συναισθήματα!! Χρειάστηκαν πολλοί αγώνες για να υποχωρήσουν και να λέν αυτό που λένε τώρα πώς «ήδη-μοτική είναι καλή για τή λογοτεχνία».

Δέν πρόκειται βέβαια ν' άρνηθούμε τὸ γεγονός πὸς ἡ δημοτική, τόσα χρόνια παραμελημένη, βρῖσκει δυσκολία στήν απόδοση επιστημονικῶν ὄρων. Μά τί θά πῆ τοῦτο: **Θά δανειστοῦμε προσωρινά τούς επιστημονικούς ὄρους ἀπ' τήν καθαρῶς ὑποτάσσοντάς τους στή γραμματική τῆς δημοτικῆς και καθῆκον τῶν επιστημόνων μας εἶναι νά προσπαθήσουν νά πλάσουν ἀργότερα τούς επιστημονικούς ὄρους (πάντα οἱ ὄροι αὐτοί εἶναι πλαστοί).** Ἐδῶ θά μπορούσε κανείς νά εκφράσῃ ἕνα παράπονο, γιατί πάνω σ' αὐτό τὸ σημεῖο θά ἠθέλαμε περισσότερο νά ἐργάζονται οἱ δημοτικιστὲς καθηγητὲς μας και σὰ δυὸ πανεπιστήμια.

Πρὶν τελειῶσω αὐτὸ μου τὸ σημεῖωμα αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νά δώσω μιὰν ἐξήγησιν: "Ὅπως λέω και στήν ἀρχή, ἡ

σημερινὴ ζωὴ μας εἶναι πολυτάραχη. Σ' ὅλον τὸν μεταπολεμικὸ κόσμον κρατεῖ μιὰ μεγάλη ἀνησυχία, σύννεφο προβλημάτων τίθεται μπροστά στὸν ἄνθρωπο και πολὺ περισσότερο βέβαια στὸν ἐπιστήμονα. καμμιά σχεδὸν ἀξία τῆς ζωῆς μας ἀπ' τίς περασμένες δέν μένει σταθερή, ἐπιζητεῖται μιὰ γενικὴ ἀναθεώρηση. Δέν θέλω νά νομιστῇ πὸς προτείνω στοὺς νέους συναδέλφους μου ν' ἀφήσουν ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα και τὰ ἐρωτηματικά, και νά ξαναγυρίσουν στὸ δημοτικισμὸ μόνο. Ὅχι. Μά ἂν μέσα στήν ἀνήσυχη ἐποχὴ μας, πού ὅλα εἶναι ἀσταθῆ, ὁ δημοτικισμὸς ἀποτελεῖ μιὰ ἀσφαλῶς σταθεροποιημένη ἀξία για τὴν πνευματικὴ ζωὴ μας, καθῆκον ἔχουμε ἂν νέοι νά ἐργαστοῦμε για τὴν ὀλοκληρωτικὴ του ἐπικράτησιν.

Συνοψίζω: **Περισσότερη προσοχὴ στήν καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς ἀπὸ μέρους τῶν νέων, ζωντανεῖα τοῦ ἀγῶνα για τὴν καθολικὴ ἐπικράτησιν τοῦ δημοτικισμοῦ στήν Παιδεία, προσεχτικὴ και συστηματικὴ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς στήν Ἐπιστήμη.**

Χ. Σ. ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΣ

GRAECA SUNT, NON SCRIBUNTUR(*)

«Τρανοὶ κι ἂν εἶναι οἱ τάφοι, τάφοι θά'ναι»
Παλαμᾶς

Εἶναι μερικὰ πράματα πού πρέπει κανένας κάθε μέρα και στιγμὴ νά τὰ φωνάζει, γιατί μέσα στήν πολυτάραχη σημερινὴ ἐποχὴ ξεχνιένται, βυθίζονται στήν ἀφάνεια κ' ἔτσι ἀφήνονται στὸ ἐπιπόλαιο «γοῦστο» τοῦ καθενὸς κακομεταχειριστῆ τους. Τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ νυστάζει και για νά τὰ προσέξει χρειάζεται αὐτὸ «ἐγείρεσθαι ὑπὸ μῦσπὸς τινος» πού

ποτὲ νά μὴν παύει μέρα και νύχτα παντοῦ και πάντα «εγείρων και πειθῶν και ἐνειδίξων ἕνα ἕκαστον».

Τέτιο εἶναι κ' ἡ γλῶσσα μας πού κι ἂς ἔχει ἕνα μακρῦτατο βίο πίσω της κι ἂς μπῆκε γερά στή ζωικὴ μας ἐκδήλωση μὲ μιὰν ἐπανάσταση πρὶν σαράντα τόσα χρόνια, ὅμως παραμελήθηκε πολὺ τόσο αὐτὴ ἡ ἴδια ὅσο και μερικὲς οὐσιαστικὲς της λεπτομέρειες. Ἔτσι σήμε-ρα βρισκόμαστε στή δυσάρεστη θέση νά μὴν ἔχουμε μιὰν ὁμοιομορφία ἀπόλυτη στή λαϊκὴ μας γλῶσσα, ὄχι γιατί δέν

(*) Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶναι περίληψη ἐνὸς μέρους μιᾶς πλατύτερης μελέτης μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «ἡ γλῶσσα μας και ἡ γραφὴ της».
Κ. Π.

εἶναι δυνατό νά τὴν ἔχουμε, μά γιατί δὲ **θελήσαμε** και δὲ φροντίσαμε νά τὴν ἔχουμε ἐφαρμόζοντας ὅπως ταιριάζει τοὺς κανόνες της. Θά ἔπρεπε ἴσως τὸ δόγμα «ἡ γλῶσσα μέσο κι ὄχι σκοπὸς» νά μὴ τὸ κρατήσουμε τόσο στενὰ και σχολαστικὰ ὅπως τὸ τηρήσαμε, μά νά γνωιαστοῦμε λίγο περισσότερο για τὴν ὁμορφία και τὴν ἐπιστήμη τῆς γλώσσας μας και νά τὴν ἀγαπήσουμε ἔτσι ὅπως εἶναι σὰν **γλῶσσα μας**.

Μὲ τὴν ἴδιαν ἀναμελιὰ πού σταθήκαμε μπροστά στὸ γενικὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας, σταθήκαμε και στὸ ζήτημα τῆς γραφῆς της, ἔτσι πού νά σκόδουμε σήμε-ρα κάτω ἀπὸ ἕνα ἀσήκωτο βάρος, θλιβερό κι ἀχρηστο στή ζωὴ μας, τὸ βάρος πού λέγεται «ἱστορικὴ ὀρθογραφία». Εἶναι πιὰ κοινοτοπία τὸ πὸς οἱ ἀρχατοὶ Ἕλληνες δέν πρόφεραν τὰ γράμματα και τὰ συμπλέγματά τους ὅπως ἐμεῖς τὰ προσφέρουμε σήμερα χρησιμοποιώντας τα στή γραφὴ τῆς τωρινῆς μας γλώσσας κι οὔτε τονίζανε ἔτσι ὅπως και μεῖς. Γιατί βέβαια μονάχα ἕνας ἐπιπόλαιος μπορεῖ νά πιστέψει πὸς οἱ ἄνθρωποι ἐκείνοι πού κυνηγοῦσαν τὴν ἀπλότητα και τὴν ἀκριβολογία θά χαν π. χ. στή γραφὴ τῆς γλώσσας τους ὅλον αὐτὸν τὸν περιττὸ πλοῦτο τῶν η, ι, υ, ει, οι, υι, η, πού μὲ τοὺς διάφορους τόνους και τὰ πνεύματα πολλαπλασιάζονται. για νά ἐκφράσουν ἕνα και μόνο φθόγγο, ὅπως κάνουμε ἐμεῖς σήμερα, τὸν Ι. Εἶναι φανερό πὸς χρειάζονταν τὰ σύμβολα αὐτὰ για νά παραστήσουν τίς λεπτεῖς τῆς φωνῆς τους διαφορὲς και χρωματιστεῖς πού ὑπάρχανε στή γλῶσσα τους. Ἦτανε τότε φωνητικὸ τὸ ἀλφάβητο αὐτό. Σήμε-ρα ὅμως στέκεται ὀλοτετα ἔξω ἀπὸ τὴν τωρινὴ γλωσσικὴ πραγματικότητα. Γιατί πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸ ἀπαρέμειτα και τὸ δοικὸ, πρὶν ἀπὸ τὴ δοικὴ και τὸν ἀναδιπλασιασμό, ἀπὸ τὴν εὐκτικὴ και τὴν ἀττικὴ σύνταξη, καθήκανε για πάντα τὰ πνεύματα, οἱ τόνοι κ' οἱ ὑπογραμ-μένες, τὰ μακρὰ και τὰ βραχέα κ' οἱ παλιὲς δίφθογγες κ' ὕστερα μπῆκανε στήν ἑλληνικὴ γλῶσσα νέοι φθόγγοι, πού δέν τοὺς εἶχε στήν παλιότερὴ της

μορφὴ κ' ἔτσι και δέν μπορούμε νά τοὺς παραστήσουμε ταιριαχτὰ μὲ τὰ παλιὰ σύμβολα. «Graeca sunt, non leguntur» ἔλεγαν στή Δύση για τὰ δυσκολομάθητα ἑλληνικά. Και μεῖς σήμερα εὐστοχα μπορούμε νά πούμε «Graeca sunt, non scribuntur» ξαιτίας τῆς σύγχρονης μί-ζερης ὀρθογραφικῆς κατάστασης. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐπιταχτικὴ μᾶς σπρώχνει νά μεταρρυθμίσουμε κατάλληλα τὸ γραφικὸ μας σύστημα προσαρμόζοντάς το σύμφωνα μὲ τίς σημερινὲς ἀπαιτήσεις. Γιατί ὅταν γράφουμε πρέπει καλὰ νά παρασταίνουμε μὲ τὰ γραφτὰ σημάδια ὅλους τοὺς φθόγγους πού ἀποτελοῦνε τίς λέξεις κι ὄχι ἄλλους νά παρασταίνουμε ταιριαχτὰ, ἄλλους στραβὰ κι ἄλλους νά τοὺς ἀγνοοῦμε ὀλοτετα. Τὰ πολλὰ σημάδια για ἕνα φθόγγο, τὰ νεκρὰ σύμβολα πού τίποτε δέν ἐκφράζουν πιὰ σήμερα εἶναι στολιδία περιττά, ἀχρηστα κι ἀσκοπα, πού μόνο ζημιὲς και βλάβες γεννοῦν και πού, ἔ-πως πολὺ πετυχημένα εἶπε ὁ Φιλῆντας, «τὰ βαστοῦν οἱ ὀψίπλοτοι τῶν γραμμάτων για νά κρατοῦν τοὺς λαοὺς διανοητικὰ σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους». Ἄν θέλουμε λοιπὸν νά γράφουμε φωνητικὰ τὴ γλῶσσα μας δίχως νά ξεδεύουμε ἀδικα χρόνο, δυνάμεις και λεπτὰ, πρέπει κλείνοντας τὰ μάτια στήν παράδοση **νά κῶσουμε κάθε σχέση μὲ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία παρασταίνοντας τὴν καθαρὰ ἠχητικὴ μορφὴ τῆς γλώσσας**, εὐκολύνοντας κι ἀπλοποιώντας τὴ γραφὴ της ὅσο εἶναι δυνατό. **Γι αὐτὸ πρέπει ὁ κάθε φθόγγος νά ἔχει ἕνα ψηφίο και μόνο και κάθε ψηφίο ν' ἀντιστοιχεῖ σ ἕνα μόνο φθόγγο.** «Ὅσους φθόγγους προσφέρουμε πρέπει και νά τοὺς γράφουμε και νά μὴ γράφουμε σύμβολα πού δέν ἀντιπροσωπεύουν κανένα ζωντανὸ φθόγγο τῆς γλώσσας μας». Ἄμα προ-πούμενα ἐφαρμοστοῦν οἱ κανόνες αὐτοί, θά ἔχουμε γραφὴ σύμφωνη μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια και πραχτικὴ ὠφέ-λεια τεράστια.

Μὲ τὴ σημερινὴ τραγελαφικὴ ὀρθο-γραφικὴ κατάσταση ἡ παιδεία εἶναι πραγματικὴ «παιδεία» (=βάσανο), γιατί

χρόνια παιδεύομαστε να μάθουμε να... άνορθογραφούμε, άφου ή όρθογραφία όπως διδάσκειται δέν υπάρχει σαν κάτι όργανικό μέσα στη γλώσσα μας, μά είναι ένα συμβατικό κατασκευάσμα που μάς νερουλιάζει τό μυαλό και μάς άπομακρύνει μέ τήν ψεύτικη λαμπεράδα του από τόσα όμορφα πράματα, χρήσιμα στη ζωή, που πρέπει να μάς τό μάθει τό σκολειό. Η ριζική όμως μεταρρύθμιση μάς σώζει από τόν κατήφορο αυτό, ενώ συγχρόνως ξελαφρώνει τό ελληνικό τυπογραφείο από ένα σωρό άνώφελα παραματάκια, κάνει τή δουλιιά του τυπογράφου εύκολη και άπλή, κ' έτσι έξοικονομείται χρόνος τεράστιος για τό τύπωμα και τό γράψιμο και κερδιζόμενε άνυπολόγιστα από τήν οικονομία του χαρτιού και τής άλλης γραφικής όλης. Όλα αυτά είναι στοιχεία ύπολογίσιμα και σοβαρά για να μάς πείσουν για τήν αναγκαίότητα μιας τέτοιας αλλαγής.

Τό ότι όμως και μερικοί άλλοι λαοί πολύ πιό πολιτισμένοι από μάς διατηρούν στη γραφή τής γλώσσας τους τήν ιστορική όρθογραφία, δέν είναι επιχειρήματα σπουδαία για να μάς έμποδίσει έμας να κάνουμε ένα τόσο αναγκαίο βήμα πνευματικής και οικονομικής ύψωσης. Γιατί δέν πρέπει να μιμούμαστε τά λάθη και τά έλαττώματα των άλλων, μά να προσπαθούμε άποφεύγοντάς τα να ώφεληθούμε άπ' αυτά.

Έτσι άφου δείξαμε τήν άμεση ανάγκη τής ριζικής μεταρρύθμισης καθώς και τήν έπιστημονική αλήθεια και τήν πραχτική ώφέλεια που έξυπηρετεί μία τέτια μεταρρύθμιση, έρχόμαστε να δούμε ποιοί δρόμοι άνοίγονται μπροστά μας. Τρεις μόνο θέσεις μπορούν να στηριχτούν:

1) Ν' άφήσουμε τά πράματα όπως είναι δηλαδή μία γραφή — γραφικό σύστημα — και μία προφορά για τήν άρχαία και τή νέα Έλληνική. — Τό πιό εύκολο για τούς ραχατζήδες.

2) Μία γραφή για τήν άρχαία και τή νέα και δυό προφορές, για τήν άρχαία ή έρασμακική, και για τή νέα ή δικιά τής.

3) Δυό γραφές, μία για τήν άρχαία —

αυτήν που έχει — και μία για τή νέα — ή λατινική. Θα δείξουμε πώς μόνη σωστή είναι ή τρίτη.

Όπως πιό πάνω είπα, όλοι ξέρουμε πώς μιλώντας δέν προφέρουμε ούτε τονίζουμε ούτε χρωματίζουμε τή φωνή μας σαν οί άρχαίοι. Γράφουμε όμως σήμερα πολλές φορές, τι ακριβώς δέν προφέρουμε και προφέρουμε, τι δέ γράφουμε. Και τόυτο γιατί! Έχουμε μία μεγάλη παράδοση κάτω από τήν όποία σκόδουμε ύποταχτικά χωρίς καμιά βούληση. Έτσι έπειδή έμειναν τά ίδια γραφικά σημάδια στο άλφάβητο, μάς φαίνεται πώς σώζεται κ' ή παλιά τους προφορά — πράμα παράλογο. Αυτάματα λοιπόν πέφτει ή πρώτη θέση — άφου δέ αυτή είναι ή άρρωστημένη κατάσταση που θέλουμε να θεραπέψουμε.

Ό Πάλλης (Μπρουσσός, Άθήνα 1923) ακολουθώντας άλλους παλιότερους καταργεί πνεύματα και τόνους, αφήνει όμως άβιχτη τήν παρθενική άγνότητα τής ιστορικής όρθογραφίας, ενώ ό Γιαννίδης (και στα τελευταία του ό Πάλλης) βάζει όξεια μόνο στην παραλήγουσα και προπαραλήγουσα όταν τονίζονται και έχει κανόνα γενικό πώς κάθε άτόνιστη λέξη τονίζεται στη λήγουσα: βάζει τόνο στη λήγουσα μόνο σε μερικές λέξεις διαφορούμενες. Ό Τριανταφυλλίδης και ό Βουτιερίδης (Γραμματική τής δημοτικής γλώσσας, Άθήνα 1932) θέλουν να μπαίνει και στη λήγουσα όξεια και κάνουν μερικές όρθογραφικές άβαρίες. Μά αυτά είναι ψευτοπαλλώματα. Η σημερινή κατάσταση είναι άμαρτωλή. Χρειάζεται φωτιά και σίδερο για να καθαριστεί.

Οί Έλληνες τής Ρωσίας ακολουθώντας τή γύρω τους επανάσταση επαναστατήσανε κατά το ύδιου τους έαυτού στο ζήτημα τής γραφής και προχωρήσανε μπρός ένα μεγάλο βήμα μεταρρυθμιζοντάς τήν: δηλαδή άναπτύξανε περισσότερο τό σύστημα του Βηλαρά όπως μεθοδικά τό τελειοποίησαν ό Φιλήντας (Η σωστή γραφή. Άθήνα 1926). Γραφτά σημάδια έχουν αυτά που έχουμε και μετς. Φωνήεντα: α, ε, ι, ο, υ (=ου). Σύμφωνα τά ίδια έχτος που έχουν ένα ς (=α, ς)

και κς (=ξ), πς (=ψ). Διπλά σύμφωνα δέ γράφουν. Άκολουθούν τό τονικό σύστημα του Γιαννίδη. Μά έχει και τό σύστημα τόυτο έλλείψεις, που εύκολα όμως μπορούν να συμπληρωθούν, όποτε αυτό θά ήταν ή τελειότερη λύση αν δέν είχαμε τή μακρούα μας παράδοση που μάς έπιβάλλει μιάν άλλη. Γιατί όταν θά μελετήμα τήν άρχαία ελληνική θά έχουμε «ψυχή» με ψ, υ, η και όξεια, ενώ στη νέα «πειχι» με πς, ι χωρίς τόνο. Έκει θάχουμε «φώς» με ω, έδω «φως», εκει «παίζω», «Σμύρνη» κ' έδω «πέζω», «Ζιρίρι» κ.τ.ο. έτσι που θά φαίνονται διάφορα πράματα με τή διαφορετική όρθογραφία και τήν ίδια γραφική μορφή. Η συμβατική και ψεύτικη προφορά που δίνουμε στην άρχαία μας καταστρέφει τή μεταρρύθμιση κι άπλοποίηση που κάναμε στη νέα. — Υπάρχει όμως μία διέξοδος: Η εφαρμογή στην άρχαία ελληνική τής έρασμακικής προφοράς όπως λένε, όποτε θά έχουμε μία προφορά για τήν άρχαία — τήν έρασμακική — και μία για τή νέα — αυτήν που έχει — και θά διατηρήσουμε τό ίδιο γραφικό σύστημα — αυτό που έχουμε — και για τίς δυό, μόνο που ή νέα θά γράφεται σύμφωνα με τό σύστημα των Έλλήνων τής Ρωσίας (συμπληρωμένο). Έτσι θά γράφουμε στην άρχαία «ψυχή», «φώς», «παίζω» και θά προφέρουμε περίπου «psuchée», «rhdos», «paizo» και στη νέα θά γράφουμε «πειχι», «φως», «πέζω» και θά τό προφέρουμε τό ίδιο. Βέβαια μ' αυτόν τόν τρόπο φαίνονται πώς έξομαλλίζονται τά πράματα δυστυχώς όμως συμβαίνει τό αντίθετο. Γιατί ποιός μάς έγγυέται τήν όρθότητα τής έρασμακικής προφοράς; Έγώ τουλάχιστο δέ βάζω κάτω τό κεφάλι μου για τό άνάθαστό της. Έχω τήν ταπεινή γνώμη πώς είναι μία θεωρία βγαλμένη από σφαλερές εικασίες κάποτε. Αν τήν ακολουθούν όλοι λαοί για τήν άνάγωση τής άρχαίας ελληνικής, δέν είναι λόγος για να τήν πάρουμε και μετς. Είπα και πιό πάνω πώς δέν πρέπει να μιμούμαστε τίς πλάνες των άλλων. — Μά για μία στιγμή ύποχωρώ και δέχομαι πώς είναι σωστή κ' έπιστη-

μονική ή έρασμακική προφορά. Τό νομίζετε τόσο εύκολο να μάθουμε μία (φτιαχτή) προφορά μιας νεκρής γλώσσας, που έχει όμως και τώρα επίδραση στη ζωντανή μας γλώσσα, γιατί άπ' αυτήνα πηγάζει; Και δέν ύπολογίζετε τό προφορικό ξεχαρβάλωμα και τήν κατολισθήση που θά πάθει ή σημερινή μας γλώσσα με τό μπάσιμο τής νέας αυτής φωνητικής;

Έτσι πέφτει και ή δεύτερη θέση «δυό προφορές και μία γραφή» και μένει μόνη σωστή, όπως φαίνεται με τή μαθηματική μέθοδο «της εις άτοπον άπαγωγής», ή τρίτη: δυό γραφές, μία για τήν καθεμιά γλώσσα. Η άρχαία έχει τή δική της. Η νέα θά πάρει τή λατινική. Γιατί τό λατινικό άλφάβητο χρησιμοποιείται πιά άπ' όλο σχεδόν τόν κόσμο κέτσι θά κάνει ώστε ένα αξιόλογο νεοελληνικό έργο να διαβάζεται εύκολότερα από τούς ξένους και να τυπώνεται τό ίδιο φτηνά και στα ξένα τυπογραφεία. Άκόμα τό κοινό άλφάβητο θά είναι ένα κάτι που με λιγότερες δυσκολίες θά βοηθήσει να μάς ένώσει με τούς άλλους λαούς οδηγώντας μας στη συναδέλφωση. Κι αν θέτε έτσι λύεται αυτόματα κι όριστικά τό τρομερό όρθογραφικό πρόβλημα τής τωρινής μας γλώσσας, ενώ αφήνεται άθιχτη ή άρχαία και ή μεταγενέστερη με τήν όρθογραφία τους και δέ δημιουργιένται δυό όπτικές εικόνας για τήν ίδια λέξη. «Έτσι, λέγει ό Γληνός, ή ψυχολογική αντίσταση για όλους μας ύπερνικείται με μάς και εύκολύνονται όσοι θά μαθαίνουν τά άρχαία ελληνικά».

Έδω άξίζει να θυμίσουμε σ' όσους τούς πειράζει τό «έθνικό φιλότιμο» πώς τό λατινικό άλφάβητο είναι ελληνικό και μάλιστα τό χαλκιδικό, που τό μπάσανε οί Έλληνες έμποροι μαζί με τά έμπορεύματα και τίς άποικίες τους στην Ιταλία πριν τό 403 π. Χ. που έγινε ή άττική μεταρρύθμιση —γι αυτό και τό λατινικό άλφάβητο έχει προσηκείδεια τή μορφή. Μά και να μην ήταν ελληνικό τί μέ τουτό; Μπας κι αυτό που έχουμε δέν είναι ξένο, φωνητικό; Οί άριμοί που μεταχειρίζομαστε χωρίς

νά μᾶς χτυποῦν στο «φιλότιμο» δὲν εἶναι ἰνδικοί; Πειραζόμεστε δταν γράφουμε τὴ μουσικὴ στὴ διεθνικὴ γλῶσσα ἢ δταν ντυνόμαστε εὐρωπαϊκά; Μήπως τόσο διαφορετικοὶ ἀναμεταξύ τους λαοὶ ποὺ γράφουν μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο χάσανε τίς ἐθνικὲς τους ἰδιότητες, ἀλλάξανε καὶ γίνανε... λατίνοι;

Βλέπετε πῶς τὰ τέτλια ἐπιχειρήματα εἶναι φουσκαλίδες κούφιας ποὺ σπάνουε μὲλις σηκωθῶν. Δουλιὰ μᾶς τώρα εἶναι νὰ διαμορφώσουμε κατὰλληλα τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, ἔτσι ποὺ ν' ἀνταποκρίνεται στὶς δικὲς μᾶς φωνητικὲς ἀνάγκες. Πολλοὶ ὡς τώρα δώσανε τέτλια προσαρμοσμένα ἀλφάβητα, ὅπως ὁ Μ. Φιλίνγτας, Ν. Χατζιδάκης, Φ. Γιοφύλλης, L. Roussel, K. Καρθαίος. Τὸ καλύτερο βέβαια ἦταν νὰ γινόταν, ὅπως πολὺ σωστὰ εἶπεν ὁ κ. Ν. Χατζιδάκης, ἓνα διεθνὲς φωνητικὸ γραφικὸ σύστημα καὶ ἀπ' ἐκεῖ νὰ παίρνει τὰ σύμβολα ποὺ θέλει κάθε λαὸς γιὰ τοὺς δικούς του φθόγγους. Καὶ πρόσθεσε χαρακτηριστικά: «Ἄν ἡ Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν δὲ φρόντιζε μόνο γιὰ τὰ χαρτένια «Σύμφωνα» μὰ καὶ γιὰ τὰ σύμφωνα (καὶ τὰ φωνήεντα) τῆς γλώσσας, θὰ εἶχε ἓνα πολὺ ὠραῖο στάδιο νὰ δρᾷσει». Μὰ πῶς δὲν καρτεράμε τίποτε σωστὸ κι

ὠφέλιμο ἀπὸ τίς συνεδριάσεις τῆς Γενεῦσης εἶναι φανερό.

Ἄν δὲν κάνουμε ὁμῶς ἐμεῖς τὴ μεταρρύθμιση, θὰ μᾶς ἀναγκάσουν τὰ πράγματα νὰ τὴν κάνουμε. Γιατὶ «οἱ λαοὶ εὐτυχῶς ἀρχίσανε πιά νὰ ἀπαιτοῦνε συνειδητὰ τὰ δικαιώματά τους. Εἶναι δικαίωμα τοῦ λαοῦ νὰ γράφει τὴ γλῶσσα του σωστὰ καὶ εὐκολα. Ἄν σήμερα δὲν τοῦ δώσουν αὐτὸ τὸ δικαίωμα, θὰ τὸ πάρει αὐριο μόνος του, δταν καταλάβει τί μεγάλο ἀγαθὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ τοῦ στεροῦνε οἱ Μανταρίνοι». (Μ. Φιλίνγτα: Ἐ σωστὴ γραφή. Ἀθήνα 1926, σ. 29).

Ναί. Ὅσοι νιώθετε τὴ μεγάλη αὐτὴ ἀλήθεια καὶ ποναῖτε τὸ λαὸ γιὰ τὴν τύφλα του, ἐλάτε ἐνωμένοι καὶ φωτίστε τον δείχνοντάς του τὸ σωστὸ δρόμο, πρὶν σὰς τότε δείξει ὁ ἴδιος μὲ τὸ ζόρι. Ὅσοι πιστοὶ, ἔτσι ἐκλεχτοὶ προσέλθετε!.. Καὶ τοὺς καλοῦς μᾶς τοὺς ἀρχαίους, τοὺς μεγάλους μᾶς τοὺς πρόγονους ἄστε τους ἡσυχους στοὺς τάφους τους. Κι ἄς μὴν πετρώνουε οἱ σκέψεις μᾶς σφιχτοδεμένες μὲ τίς ἀλυσίδες τῶν παλιῶν συμβόλων καὶ τῶν νεκρῶν τύπων. Γιατὶ ὅπως λέει ὁ Παλαμᾶς: «Ἵρανοι κι ἄν εἶναι οἱ τάφοι, τάφοι θὰ ἴναι».

ΚΟΣΤΑΣ ΠΡΟΥΞΗΣ

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΜΕΥΕΡΣΟΝ(*)

III

Στὸ φύλλο τοῦ Μάρτη τῆς «Μελέτης-Κριτικῆς», προσπάθησα μὲ γενικὲς γραμμὲς νὰ δείξω μὲ τί τρόπο ὁ Meyerson ἀντικρούει τίς ἐπιστημολογικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Αὐγ. Comte καὶ τοῦ Mach καί, ἀντίθετα ἀπ' αὐτούς, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐπιστήμη χαρακτηρίζεται μὲ δυὸ θεμελιακὲς

τάσεις: Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι ἀπαιτεῖ τὴν ἐννοια τοῦ ἔντος καὶ προϋποθέτει τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξή¹. Ἡ δευτέρα εἶναι ὅτι ἡ ἐπιστήμη, κατ' ἀναγκάσιον ἐπακολούθημα τοῦ ὄντολογικοῦ τῆς χαραχτήρα, δὲ μπο-

¹ Ἐπομένως ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἐπιστήμη συγκροτεῖται σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο μὲ τὸν Φαινομεναλισμὸ τοῦ Comte, τοῦ Mach ἢ τοῦ Καντίου, ἀκόμη περισσότερο θὰ ἀντιβαίνει πρὸς τὸν ὑποκειμενικὸν ἰδεαλισμὸ τοῦ Berkeley. Καὶ γενικὰ ὁ Meyerson μᾶς παρουσιάζει τὴν ἐπιστήμη ὡς ἀντίθετη κατὰ τὴν μέθοδο ἐργασίας πρὸς κάθε μορφή τοῦ ἀγνωστικισμοῦ.

(*) Θὰ παρακαλέσω τοὺς ἐμμενεῖς ἀναγνώστες τοῦ ἀρθροῦ μου γιὰ τὴν Ἀτομικὴ Ψυχολογία, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ προηγούμενο φύλλο, νὰ σημειώσουν ὅτι στὴ σελ. 12 στήλ. 1 στίχ. 17 ἀντὶ «συστηματικῆς παρατηρήσεως» πρέπει νὰ διαβάσουν «σηματικῆς παρατηρήσεως».

ρεῖ τὰ περιορισθῆ μόνο στὴν ἀναζήτησι νόμων, ἀλλὰ ζητᾷ τελικὰ καὶ τὴν ἐξήγησι τῶν φαινομένων. Ἡ ἀλληλεξάρτησι τῶν δυὸ τούτων τάσεων τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀδιάσπαστη, γιατί ἡ εὕρεσι τοῦ ἔντος θὰ γίνει μὲ τὴν ἐξήγησι τοῦ φαινομένου, μὰ καὶ ἡ ἐξήγησι δὲ μπορεῖ νὰ νοηθῆ πλήρεια παρὰ μόνον δταν τὸ ἔν μᾶς ἀποκαλυφθῆ.

Γεννιέται τώρα τὸ ζήτημα πῶς ἀπὸ τὴν αἴσθησι τοῦ φαινομένου πηγαίνουε στὴν ἐξήγησή του. Βέβαια φαινόμενο δὲ δὲ θὰ ὑπῆρχε δίχως κάποια ἀλλαγὴ. Ἐπομένως ἡ ἐξήγησι θὰ συνίσταται στὸ νὰ δείξουε ὅτι ἡ ἀλλαγὴ εἶναι συνέπεια ἀναγκαία ὄλων τῶν καταστάσεων ποὺ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ αὐτὴ, καὶ μάλιστα μὲ τρόπο τέτοιο ποὺ ἂν ἐγνωρίζαμε τὸ σύνολο τῶν καταστάσεων ποὺ προκαλοῦν ἓνα φαινόμενο, θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ προῖδουε, μὲ τὴ διανοητικὴ ἐκείνη πράξι ποὺ λέγεται παραγωγὴ.

Ἡ παραγωγὴ συνίσταται στὴ μετάδωσι ἀπὸ τὴν αἰτία στὸ φαινόμενο πάνω σὲ σχεδὸ ὀρθολογιστικῶς. Ἡ τέτοια ἔμῳς λειτουργία τῆς νόησις προϋποθέτει ὅτι νοῦς καὶ φύσι συμθαδίζουν, ὅτι τὸ νοῦν καὶ τὸ νοούμενο μποροῦν νὰ παραλληλισθοῦν. Ἄλλ' ἂν ὁ παραλληλισμὸς τῆς πορείας τῆς νόησις καὶ τῶν νόμων τῆς φύσις φαίνεται σὲ μερικὸς ἀναντίρρητος, στοὺς θετικὸς ἐφάνηκε τολμηρὸς καὶ γιαντὸ καταδίκασαν τὴν ἐξήγησι. Ὁ Meyerson ὁμῶς παρατηρεῖ ὅτι καὶ ὁ νόμος, ὁ σκέτος νόμος, ἔχει λιγώτερο ἀπὸ τὴν ἐξήγησι προϋποθέτει τὸν ἴδιο παραλληλισμὸ, γιατί κι' αὐτὸς πῶς θὰ μᾶς φανερωνόταν ἂν δὲν ἦταν τέτοιος ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς φανερωθῆ; Ποτὲ π. χ. ὁ Κέπλερ δὲ θαύρισκε τοὺς νόμους του, ἂν στὴ θέση ἐνὸς ἡλίου ὑπῆρχαν δυὸ ἢ τρεῖς, ὁπότε οἱ τροχιές των θὰ ἦσαν τόσο πολὺπλοκες ποὺ θὰ καταντούσαν ἀεδιάλυτες. Ἀλλὰ τοὺς βρῆκε γιατί ἡ διάταξι τοῦ πλανητικοῦ μᾶς συστήματος εἶναι ἀρκετὰ ἀπλὴ ὥστε νὰ μᾶς εἶναι προσιτῆ. Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὰ γεγονότα: Ἄλληλοσυνδέονται σὲ σειρὲς ἐπιχτῆς στὸ μυαλό μᾶς. Αὐτῆς μὲ τὴν ἐπανάληψι ἀ-

ποτελοῦν εἶδη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξάγουε ἓνα κύριο νόμο.

Ἡ ἐννοια αὐτὴ τοῦ ἐπιχτοῦ ὑπάρχει αὐθόρμητα στὸ μυαλό τοῦ ἐρευνητῆ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ τίς ὑποθέσεις πάνω σὲ νόμους πάει στὶς ὑποθέσεις πάνω στὸ ἔν, χωρὶς νὰ ἔχει τὴν ἐντύπωσι πῶς ἀλλάζει πεδῖον ἐρευνας. Πηγαίνουε ἔτσι ἀπὸ τοὺς νόμους στὶς ὄντολογικὲς ὑποθέσεις δέχεται ἀσυνείδητα τὴν ἐξάρτησι τῶν πρώτων ἀπὸ τίς δευτέρες, ἐξάρτησι ποὺ δλοκάθαρα φαίνεται σήμερα ποὺ ἡ ἐπιστήμη διχάζεται μεταξὺ μηχανικῶν καὶ ἡλεχτρικῶν ἐξηγήσεων. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὴν ἀποψι ποὺ θὰ κυριαρχήσει, θὰ ἔχουε νόμους μηχανικὸς ἢ ἡλεχτρικὸς.

Τόση εἶναι ἡ πίστις στὴν κοινότητα τῶν νόμων ποὺ διέτουν τὴν νόησι καὶ τὴ φύσι, ὥστε καὶ σήμερα ἀκόμη ποὺ ἐχάθηκε κάθε ἐλπίδα νὰ ἀναγάγουε τὴν πραγματικότητα σὲ ἓνα σύστημα ἐντελῶς ὀρθολογιστικὸ, σήμερα ποὺ ξαίρουε πῶς οἱ νόμοι δὲ θὰ μπορούσαν ποτὲ νὰ χαρακτηρισθοῦν μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια «νόμοι τῆς φύσις», ἡ στάσι τοῦ φυσικοῦ εἶναι ἄν νὰ ἐπίστευε στὸ δυνατὸ μιᾶς τέτοιας προσπάθειας.

Ἄπ' αὐτὴν γίνεται φανερό ὅτι οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Comte περιορίζουν ὑπερβολικὰ τὴν ἀρμονία μεταξὺ λογικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Πραγματικὰ ἡ ἐπιστήμη τὴν παραδέχεται πολὺ μεγαλύτερη καὶ γιαντὸ, δταν κανεῖς σπρώχνει τὴ μαθηματικὴ παραγωγὴ παράλληλα μὲ τίς φυσικὲς ἐρευνες, δὲν ἀμφιβάλλει ποτὲ ὅτι ἡ μὲ θὰ παραμείνει σύμφωνη μὲ τίς ἄλλες. Ἀπόδειξι ὅτι οἱ Φυσικὲς ἐπιστήμες ἔξφυγαν πιά ἀπὸ τὴν ἐννοια τοῦ τριδιάστατου χώρου, ὁ ὁποῖος σήμερα μᾶς παρουσιάζεται σὰ μιὰ εἰδικὴ περίπτωσι μέσα στὸ Σύμπαν¹. Καὶ ἀφοῦ γιὰ λίγον

¹ Μοῦ εἶναι ἀπόλυτα ἀδύνατο νὰ ἀναπτύξω τὸ σημεῖο αὐτὸ στὸ λίγο χωρὸ ποὺ διαθέτω. Τὸ μόνο ποὺ μπορῶ νὰ κάμω εἶναι νὰ δώσω μιὰν εἰκόνα, ἡ ὁποῖα στὶς λεπτομέρειες δὲν εἶναι ἐντελῶς σωστὴ, ἀλλὰ στὶς γενικὲς της γραμμὲς εἶναι ὀπωσδήποτε ικανοποιητικὴ. Ὁ τριδιάστατος χωρὸς εἶναι μιὰ εἰδικὴ περίπτωσι ὅπως πάνω-κάτω καὶ στὸ σύστημα τοῦ Σπινόζα ἡ ἔχτασι δὲν εἶναι παρὰ ἓνα

καιρό ἐστάθησαν στὸ τετραδιάστατο continuum Χρόνου-Χώρου, ξέφυγαν ἀπ' αὐτὸ καὶ προχώρησαν σήμερα στὶς ἐννοιες τοῦ 'Ενοποιημένου Πεδίου καὶ τῆς Μηχανικῆς τῶν κυμάτων (Mecanique Ondulatoire), οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ ἐξεθρόνισαν τὸν αἰθέρα καὶ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τῆς ὕλης, ἐβαλαν πέρα καὶ πᾶνω ἀπὸ αὐτὰ μερικά συστήματα σχέσεων μαθηματικῶν. Ἐπομένως ἡ ἴδια ἢ ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης μᾶς παρουσιάζει μιὰ μαθηματικὴ τῶν πραγμάτων, μιὰ προχωρημένη συμφωνία αἰσθησης καὶ διάνοιας.

Καὶ ἄλλο ἀκόμη ἀποδείχνει ὅτι ὁ ἀνθρώπος θεωρεῖ τὴ φύση ἐξηγήσιμη: Τὸ ὅτι ἀναζητήσε πάντα νὰ τὴν ἐξηγήσει ξεκινώντας ἀπὸ ἀφειρητές, πού συχνὰ ἦταν πάρα πολὺ ἀδύνατες¹. Ἡ ἀδυναμία τῆς ἀφειρητίας δείχνει ὅτι ἡ σημασία ἀποδίδεται ὄχι τόσο σ' αὐτήν, ὅσο στὴν παραγωγή. Αὐτὸ δὲ σημαίνει βέβαια ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσέχει κανεὶς στὴν ἀφειρητία. Κάθε ἄλλο φανερώνει μονάχα τὴν ἀσυνείδητη πεποίθησιν τῆς διάνοιας, ὅτι ἡ πραγματικότητα ἐπιδέχεται μιὰ διαρρυθμιστὴ ὀρθολογιστικὴ κατὰ τὸ σχέδιο τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς αὐτὸν βέβαια, ὅτι δὲν εἶναι μαθηματικοποιήσιμο τὸ κάθε τί, καὶ ὅμως θὰ ἠθέλαμε νὰ εἶναι, γιατί μόνον ἡ μαθηματικὴ παραγωγή ἱκανοποιεῖ πέρα καὶ πέρα τίς ἀπαιτήσεις τοῦ λογικοῦ.

Σὲ τί συνίσταται τώρα αὐτή; Στὴν ταυτότητα ἢ μᾶλλον στὴν ταυτοποίησιν. Τότε μόνον θὰ ἐξηγήσουμε τὸ φαινόμενο, ὅταν δείξουμε ὅτι μεταξὺ αἰτίου καὶ ἀποτέλεσματος ὑπάρχει ταυτότητα, ὅτι $A = A'$. Οἱ δύο αὐτοὶ ὅροι πρέπει νὰ εἶναι ἴσοι. Κατὰ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλο, τίποτε δὲν ἐδημιουργήθηκε, τίποτε δὲν ἐχάθηκε καὶ μόνον μὲ μιὰ με-

τακίνηση τῶν στοιχείων τοῦ πρώτου ἐσχηματίσθηκε τὸ δεύτερο.

Κατ' οὐσίαν λοιπὸν ἡ ἀλλαγὴ παρουσιάζεται ὡς νὰ μὴν ὑπάρχει καὶ ἐπομένως ἡ ἐξήγησις δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀναγωγὴ στὴν ταυτότητα.

Πῶς ὅμως ἡ ἐξίσωσις $A = A'$ θὰ κάμει τὴ σκέψιν μας νὰ προχωρήσει; Ἄν οἱ δύο ὅροι εἶναι ἀπόλυτα ἴσοι, τί κερδίζουμε προχωρώντας ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλο; Τὸ κέρδος ἔγκειται στὸ ὅτι δὲν εἶναι ποτὲ ἀκριβῶς ἴσοι. Ἄλλὰ ἡ διάνοια παραβλέπει τὴ σχετικὴ τους διαφορὰ, προσηλώνεται στὴ σχετικὴ τους ταυτότητα καὶ παρουσιάζει τοὺς δύο ὅρους ἴσους ἀπὸ τὴν ἀποψη μόνον ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξετάσθησαν. Δὲν πρόκειται λοιπὸν τόσο γιὰ ταυτότητα ὅσο γιὰ ταυτοποίησιν.

Ἡ πορεία τώρα τῆς ταυτοποίησιν δὲν περιορίζεται μόνον σὲ ὅτι σχετίζεται μὲ τὴν ἀλλαγὴ, ἀλλὰ ζητεῖ καὶ τὸ ὄντος τὴν ἐξήγησιν. Ἡ φυσικὴ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσει καὶ τὰ φαινόμενα καὶ τὴν ὕλη. Καὶ ὅπως ἐξηγώντας τὴν ἀλλαγὴ βρίσκουμε πῶς δὲν ὑπάρχει, εἶσι ἐξηγώντας τὴν ποικιλία στὴν ὕλη βρίσκουμε πῶς ποικιλία δὲν ὑπάρχει, πῶς ἡ ὕλη εἶναι μιὰ. Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ φτάσουμε στὴν ἐνότητα τῆς ὕλης. Πρέπει καὶ τὴν ἴδια τῆς τὴν ὑπάρξιν νὰ τὴν ἐξηγήσουμε ἱκανοποιητικὰ γιὰ τὸν ὀρθὸ λόγον. Εἶναι ὅμως φανερό ὅτι καμιά φυσικὴ ιδιότητα δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ. Γι' αὐτὸ δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε ὡς ὅλη ἀληθινὰ ὀρθολογιστικὴ παρὰ μόνον τὸ ἄμορφο διάστημα.

Οἱ σκέψεις αὐτὲς μᾶς ὀδηγοῦν στὰ δύο θεμελιώδη προβλήματα τῆς ἀρχῆς τῆς κίνησιν καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὕλης, τὰ ὁποῖα ὁ Meyerson ὀνομάζει προβλήματα τοῦ ποικίλου στὸ χρόνον καὶ ποικίλου στὸν ὄρον. Στὴν ἔρευνα τῶν προβλημάτων αὐτῶν ἡ ἐπιστήμη σκοντάφτει σ' ἕναν ἀπροσπέλαστο τοῖχον καὶ ἀδυνατεῖ νὰ προχωρήσῃ πέρα πέρα. Εἶναι γιατί περιέχουν στοιχεῖα ἀντιορθολογιστικά¹.

¹. Ἀνάλογα στοιχεῖα περιέχει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς αἰσθησης καὶ συνείδησης.

Τὸ πρῶτον πρόβλημα, τὸ πρόβλημα τῆς κίνησιν, εἶχε συνταράξει τὴν ἐπιστήμην τοῦ 18ου αἰῶνα ὡς τὴν ἡμέραν πού ὁ Carnot (1824) καὶ κατόπιν ὁ Clairius, ὁ Curie καὶ τέλος ὁ Ἀϊνστάϊν καθώρισαν τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους παρῆται ἡ κίνησις, χωρὶς ὅμως νὰ ἐξαφανίσουν τὸ ἀντιορθολογιστικὸν τῆς στοιχείου. Τὸ μετατόπισαν μόνον μακρύτερα. Τὸ πρόβλημα μένει πάντα ἐκκενρῆς.

Ἀνάλογη μετατόπισις—ἂν ὄχι λύσις— γίνεται καὶ στὸ πρόβλημα τῆς ποικιλίας στὸν ὄρον.

Ἡ ὑπάρξις ὅμως ἐνὸς ἀντιορθολογιστικοῦ στοιχείου σὲ μιὰ τάξιν φαινομένων δὲ σημαίνει πῶς ἡ προσπάθεια τῆς ἀναγωγῆς σὲ ὀρθολογιστικὸν πλαίσιον πρέπει νὰ σταματήσῃ. Ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης δείχνει ὅτι ἡ προσπάθεια αὐτὴ φέρνει πολὺ συχνὰ θετικὰ ἀποτελέσματα. Αὐτὸ ὅμως δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάμνει νὰ ἐλπίζουμε στὴν τελικὴ ἐξαφάνισήν τους, γιατί ξαίρουμε μὲν πού ὑπάρχουν ἀντιορθολογιστικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ δὲν ξαίρουμε πού δὲν ὑπάρχουν καὶ εἶσι ἐνῶ μπορούμε νὰ βεβαιώσουμε ὅτι σ' ἕνα ὄρισμένον σημεῖον διάνοια καὶ πραγματικότης δὲν συμφωνοῦν, μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ βεβαιώσουμε πού συμφωνοῦν. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι τὸ γιατί τῆς συμφωνίας εἶναι ἀγνωστο καὶ θὰ μένει ἀγνωστο, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ μάθουμε τί στάσις θὰ πάρει ἡ διάνοια σὲ τούτην ἢ σὲ κείνην τὴν περίπτωσιν ἐξῶ ἀπὸ τὰ ὄρια στὰ ὁποῖα ἡ σκέψιν μας ἐσυνείθισε νὰ κινεῖται.

Γιὰ παράδειγμα ἀναφέρουμε τίς μαθηματικὰς ἐννοιες μέσα στὶς ὁποῖες πολλὰ ἔχουν φυσικὴν πραγματικότητα καὶ ἄλλες ὄχι. Ἀπὸ τίς τελευταῖες πιθανόν στὸ μέλλον μερικὰς ν' ἀποκτήσουν τὴ φυσικὴν πραγματικότητα, πού σήμερον δὲν ὑποπίπτει στὴν ἀντίληψήν μας. Ποιὲς θὰ εἶναι αὐτές; Θὰ τὸ δείξει ἡ παρατήρησις καὶ τὸ πείραμα. Τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ προβλε-

φθῇ a priori. Εἶμεθα ἐπομένως ἀναγκασμένοι νὰ διαπιστώνουμε τὴν συμφωνία ἢ τὴν ἀσυμφωνία διάνοιας καὶ πραγματικότητος μόνον μέσα στὰ ὄρια τοῦ ἤδη γνωστοῦ. Μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸν ὅμως τῶν γνώσεων θὰ προκύπτει ἀφ' ἐνὸς μιὰ ὁλοένα μεγαλύτερη συμφωνία καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἴσως, ὁλοένα περισσότεροι περιορισμοί. Ἡ πρόοδος, εἶσι, μᾶς φαίνεται ἀδιάκοπη, ἀλλὰ προσανατολισμένη πρὸς ἕνα σκοπὸν τελικὰ ἀνέφικτον.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲ θὰ μπορῆσει ποτὲ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ ὁλόκληρα τὸ ἀγνωστο, γιατί ὅσοδήποτε καὶ ἂν προχωρήσουμε δὲ θὰ ξαίρουμε ποτὲ ἂν ὁ δρόμος μᾶς ἐτελείωσῃ ἢ ἂν ὑπάρξῃ ἀκόμη κ' ἄλλος. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ὄριον φέρον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ἀποκοιμηθῇ ποτὲ σὲ μιὰν ἀπατηλὴν ἀσφάλεια. Ἐξ ἄλλου ὅμως δὲν ξαίρουμε ποῦ σημεῖον ἀκριβῶς θὰ παραμείνῃ ἀγνωστο καὶ ποῦ θὰ μᾶς ἀποκαλυφθῇ. Εἶμεθα ἐπομένως ὑποχρεωμένοι νὰ πάρομε γιὰ μέθοδον ἐργασίας τὸ ἐπιχρὸν τῆς γνώσεως σὲ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας.

Μὲ τὸ σύντομον αὐτὸ σημειώμακαθὼς καὶ μὲ τὰ προηγούμενα προσπάθησα νὰ ἐκθέσω μερικὰς ἀπὸ τίς κύριες ἰδέας τοῦ Meyerson. Ἐκεῖνον ὅμως πού τοὺς δίνει τὴν ἰδιαίτην ἐκείνην ἀξία, πού ἐτόνισα στὸ πρῶτον ἄρθρον, δὲν μού εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ κάμω ἀντιληπτόν. Ἐννοῦ τίς ἀποδείξεις πού ὁ Μ. ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς παγκόσμιας σκέψεως. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλοῦστατος: Ἐνα συμπέρασμα μπορεῖ νὰ συγκεκριταῖ σὲ λίγες προτάσεις. Οἱ ἀποδεικτικοὶ λόγοι ὅμως, αὐτοὶ πού μεταβάλλουν τὰ ἔργα τοῦ Meyerson, καὶ μάλιστα τὸ τελευταῖον¹, σὲ μνημεῖον ἐπιστημολογικόν, δὲν συγκεκριαζώνονται σὲ λίγες σελίδες. Ὁ Meyerson μόνον μέσα στὰ ἴδια του τὰ συγγράμματα μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ σὲ ὅλον τὸ ὄψος του.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΥΛΙΑΔΗΣ

¹. Du cheminement de la Pensée 1-3 R. Alcan 1931.

κατηγορία τῆς substantiae cum infinitis attributis.

¹ Στὸ προηγούμενον φύλλον ἔκαμα λόγο γιὰ μιὰ τέτοια περίπτωσιν ἀκριβῶς: Γιὰ μιὰ θεωρίαν, πού οἱ βάσεις τῆς δὲν ἔχουν καμιά σχέσιν μὲ τὴν ἐπιστήμην, ἢ ὁποῖα ὅμως ἱκανοποιεῖ μερικὸς κύκλος, ἐπειδὴ παρουσιάζεται ὡς «σύστημα» ὁποῦδήποτε ἐνιαῖον, ἀδιάφορον ἂν δὲν στηρίζεται πούθενά.

ΚΡΙΤΙΚΗ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ: «'Εμπρός στο κοινωνικό πρόβλημα» 'Αθήναι. 1932.

Τό βιβλίο του κ. Θεοτοκά δυσκολεύεται κανένας πώς να τό χαρακτηρίση. Δέν παρουσιάζεται με αξιώσεις μελέτης, παρά σά μιὰ έκθεση σκέψεων και λύσεων άπάνω στα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνικής ζωής ή μάλλον έναντίον του κομμουνισμού. Ο κ. Θ. μάς αναπτύσσει τούς λόγους, πού δέ μπορεί να τόν παραδεχτή, και τούς θέτει μπροστά μας, για ν' αντιμετωπίσουμε και μεις τό ζήτημα κατά τόν ίδιο τρόπο. Έχοντας λοιπόν ύπ' όψει τήν ύποκειμενική μορφή του βιβλίου, θά περιμέναμε να βρούμε μιὰ έξύψωση σέ κάποια ήρεμώτερη διάθεση, μιὰ σχετική ψυχική άπάθεια, πού ταιριάζει όταν πρόκειται να λύσωμε κάτι με τόν έαυτό μας και μόνο. Ωστόσο ό πολεμικός τόνος του βιβλίου έκδηλώνεται άμέσως με βιαιότητα και πάθος. Ο συγγραφέας δέ φιλοδόξησε κατά βάθος παρά να ζετινάξη με κάθε τρόπο τόν κομμουνισμό. Έτσι δικαιολογούνται και πολλά σημεία του έργου, πού σ' άλλη περίπτωση δέ θά του έπιτρεπότανε, γιατί απλούστατα δέν θά ξαίρει. Η. χ. χτυπάει τούς κομμουνιστές, γιατί ζητούν να εξαφανίσουν τις διακρίσεις σ' έθνότητες, πού δέν είναι άλλο παρά όντότητες ψυχικές και πνευματικές, αναγκαίες για τή δημιουργία του πολιτισμού. Άλλοιώς φτωχαίνει ή έσωτερική ζωή του ανθρώπου κλπ. Θά έπρεπε να ήξαιρε ήδη ό κ. Θ. ότι οι κομμουνιστές ποτέ δέ ζήτησαν τέτοιό πράγμα. Η πραγματικότητα του έθνους σά σύνολο ψυχικών και πνευματικών προσδιορισμών, πού ζούν τή δική τους έξχωρη ζωή, θά δώση και τώρα τόν τόνο και τά στοιχεία για τήν ανάπτυξη του πολιτισμού. Ο καινούργιος πολιτισμός στη μορφή του θά είναι και τώρα έθνικός. Έκείνο πού καταπολεμούν οι κομμουνιστές κ' επιδιώκουν να εξαφανιστή είναι τά έθνη, όταν παρουσιάζονται σάν πολιτικά συγκροτήματα με όρισμένα υλικά συμφέροντα, — τών κυρίαρχων πάντα τάξεων — συγκροτήματα, πού τις ύποστηρίζουν κι αποβλέπουν στην έκμετάλλευση άλλων έθνών είτε και του δικού τους λαού. Τά αστικά κράτη είναι εκείνα, πού άγνοούν τήν ύπαρξη του έθνους με τό πνευματικό της περιεχόμενο και πολλές φορές ζητούν να έκμηδενίσουν τις ιδιομορφίες τους για μιὰ καλύτερη κατοχύρωση τών οικονομικών τους διεκδικήσεων (άφομοίωση τών μειονοτήτων).

Ο κ. Θ. προσπαθεί στο βιβλίο του ν' αντικρούση τόν κομμουνισμό όχι τόσο σά μιὰ θεωρία έσφαλμένη έπιστημονικά ανασκευάζοντας τήν έρμηνεία και τις θέσεις του σχετικά με τήν οικονομική και κοινωνική ζωή, άλλ' άπορρίπτοντας τόν τρόπο, πού αντιμετωπίζει τό ήθικό πρόβλημα. Βλέποντας ότι ό κομμουνισμός χαρακτηρίζεται άπ' τήν

προσπάθεια για τήν κατάπιξη της έλευθερίας του πνεύματος, άπ' τήν έλλειψη άνώτερων ιδανικών για τήν προαγωγή του πολιτισμού, τήν έλλειψη ήθικών αξιών για τήν κοινωνική διαβίωση και τήν εξαφάνιση της ιδέας του έθνους και μη μένοντας ίκανοποιημένος στις άρχές αυτές, βρίσκει πώς ό κομμουνισμός θά σημάνη τήν καταστροφή του πολιτισμού κι όπισθοδρόμηση του ανθρώπου σε κατώτερες βαθμίδες ανάπτυξης. Στο τρίτο μέρος του βιβλίου, για τή διόρθωση τών έλλείψεων του σημερινού καθεστώτος προτείνει μερικές θέσεις και κηρύσσει έναν καινούργιο ούμανισμό, μιὰ νέα έπιστροφή στην άρχαία Έλλάδα.

Γενικά ό τρόπος, πού εξετάζονται τά ζητήματα και λύνονται — με μεγάλη προχειρολογία και βιασύνη — δέν είναι έκείνος, πού θά προέρχονταν από μιὰ τοποθέτησή τους στη σωστή τους βάση. Γιατί τότε, άπλούστατα, θά έδλεπε ό κ. Θ. ότι τέτοιες άπαντήσεις δέ δίνονται έτσι ξεκομμένα άπ' τόν κομμουνισμό, μά ότι τις βγάξει μοναχός του, με άρκετή μάλιστα αυθαίρεσία (δείξαμε πιο πάνω για τις θέσεις του άπάνω στο έθνικό ζήτημα). Οι κομμουνιστές, όπαδοί δά του διαλεκτικού υλισμού, πιστεύουν ότι ή πραγματικότητα παρουσιάζει μιὰ σύνθεση πολύ πιο πολύπλοκη άπ' ότι νομίζει ό κ. Θ. κι ό τρόπος πού άντικρούζουν τά έρωτήματά της είναι τέτοιος, πού, άμα θελήσης να τ' άπλοποίησης ξεχνώντας, παραδλέποντας τή συσχέτισή τους με τούς όρους της πραγματικότητας, θά οδηγηθής σε συμπεράσματα διαφορετικά, πολλές φορές κ' αντίθετα με τά δικά τους. Ωστόσο ό κ. Θ. δέν τό άντελήφθηκε, όπως και τόσα άλλα πράγματα, ένώ στην πολεμική του δείχνεται τόσο δογματικός, πού ποτέ δέν κοιπάζει να φέρη έστω και μιὰ αιτιολογία για τις άπόψεις του και, με δυό άφορισμούς, ζητήματα, πού άπασχόλησαν άνέκαθεν τή φιλοσοφική σκέψη τά λύνει κατά τόν απλούστερο τρόπο. Έννοείται ότι έτσι έρχονται μερικές φορές, πού ξεπερνά κάθε όριο άνεχτικότητας του άναγνώστη. Μπορεί βέβαια, όταν άκούει για έξω του ανθρώπου ύπάρχουσες ήθικές αξίες, να κρατηθής και να μη ρωτήσει πού, μά όταν ό κ. Θ. βεβαιώνει ότι ή άρχαία πολιτεία άγωνίζονταν για πανανθρώπινα ιδανικά, ένώ ξαίρει πώς γι' αυτήν οι μισοί άνθρωποι δέν ήταν άνθρωποι, δέ μπορεί να μην άπορήση για τήν τόλμη ένός τέτοιου ισχυρισμού. Όμως ό κ. Θ. δέ μάς αφήνει με τήν έντύπωση αυτή, αλλά πιο κάτω, πού δυσπιστώντας για τήν πειστικότητα τών όσων μάς έλεπε, αναπτύσσει τήν έφεδρεία τών έπιχειρημάτων του, μάς παρουσιάζει σκέψεις (σελ. 34) μιās άφάνταστης ψυχικής μι-

κρότητας, θλιβερό κατάντημα για ένα διανοούμενο, όταν μάλιστα θέλει να σταθής κι όδηγητής του λαού (του «άνόητου κι άβουλου» σελ. 51). Ωστόσο, για να είμαστε δίκαιοι, δέ μπορούμε να μην άναγνωρίσουμε στον κ. Θ. μιὰ ικανότητα να βλέπη προβλήματα εκεί, πού οι περισσότεροι άπ' τούς νεοέλληνες διανοούμενους περνούν με κλεισμένα μάτια και μιὰ διαύγεια συλλογισμών, όχι και πολύ συχνή στον τόπο μας, καθώς κι όρισμένα λογοτεχνικά χαρίσματα — είναι τό κυριώτερο προσόν του βιβλίου — και δύναμη στο μεταχείρισμα τών έκφραστικών μέσων. Άλλ' αυτά χρησιμοποιήθηκαν δυστυχώς μονάχα, για να δώσουν ένα ρητορικό (με τήν παλιά σημασία) χαρακτήρα στο βιβλίο. Έν τούτοις στο πρώτο μέρος, όπου ό κ. Θ. δέν έπεδίωξε τόσο τήν πολεμική, όσο τό να μάς παρουσιάση μιὰ εικόνα της άνησυχίας μιās γενιάς μπροστά στον πόλεμο κ' έπειτα στα προβλήματα της ζωής, πού τούς έθεσε ή ταραγμένη κοινωνική ύπόσταση, βρίσκομε σελίδες, πού ίκανοποιούν με τήν ύποβλητικότητα του ύφους και τή ζωνρότητα του στοχασμού. Άν κοιτάξωμε όμως στο σύνολο τό βιβλίο, δέ μπορούμε να πούμε παρά πώς με τό δικιο του και τήν αξία του πήρε τά συγχαρητήρια ένός Μελά.

Υπάρχουν στις μέρες μας άρκετοί έπιστήμονες και διανοούμενοι, πού μπροστά στη θεωρητική πάλη άνάμεσα στις δυό σήμερα ιδεολογίες, τήν άστική και τήν κομμουνιστική, προσπαθούν να κρατήσουν μιὰ θέση άνεξάρτητη κ' αφήγονται μεν να παρασυρθούν άπ' τό προοδευτικό ρεύμα της εποχής, αλλά τόσο μόνο, ώστε να χτυπήσουν και τις δυό αυτές κοσμοθεωρίες. Όμολογούν τή χρεωκοπία του άστικού καθεστώτος, παίρνουν θεωρητικά μιὰ στάση έκθρική άπέναντί του, άπ' τ' άλλο όμως μέρος βλέποντας τήν επικράτηση τών υλιστικών αντιλήψεων του μαρξισμού, πιστεύουν ότι ό άγώνας σήμερα γίνεται άνάμεσα στην Ίδέα και τήν Ίγλη (πού έκπροσωπούν και ή άστική και ή κομμουνιστική ιδεολογία) και καταλήγουν χτυπώντας τόν κομμουνισμό έν όνόματι μιās ιδεαλιστικής κριτικής, συγκεχυμένης κάπως, ώστε να μένη άγωνα προκειμένου να βγάλωμε συνέπειες για τήν πραχτική μας δράση, πού μέρα με τή μέρα γίνεται και πιο έπιταχτική.

Ο κ. Θ. δέν προχωρεί σε μιὰ φιλοσοφική εξέταση τών ζητημάτων. Ωστόσο καταπολεμώντας κι αυτός τόν κομμουνισμό πιστεύει πώς άγωνίζεται έναντίον του τό Πνεύμα (βλ. έπικεφαλίδα του δευτέρου μέρους: τό Πνεύμα κι ό κομμουνισμός), αντιτάσσει στις άρχές του κομμουνισμού άρχές άνθρωπιστικές και τέλος εξακολουθεί να μένη φανατικός ύπέρμαχος του άστικού καθεστώτος, με μερικές βέβαια μεταρρυθμίσεις, αναγκαίες άλλωστε για τή διατήρησή του. Η προσκόλλησή του στις βάσεις του καθεστώτος αυτού τόν κάνει

να μη βλέπη και μερικά στοιχειώδη πράγματα. Έτσι φτάνει στο σημείο να συγχίξη τις άρχές, πού κηρύσσει ό κομμουνισμός, με τις διαπιστώσεις, πού έχει κάνει για τις κοινωνικές συνθήκες. Και βλέπομε τόν κ. Θ. να έξανίσταται με τή θεωρία για τήν πάλη τών τάξεων, χωρίς όμως να φροντίζει να εξετάση, αν αυτή ύπαρχη πάντα, άνεξάρτητα άπ' τόν κομμουνισμό και τή θέλησή μας. Άλλά σκοπός του κ. Θ. δέν είναι άπαλλαγμένος από προλήψεις κι άπ' τή θέση της τάξης πού άνήκει να κοιτάξη τήν κοινωνική κατάσταση με άντικειμενικότητα. Σκοπός του είναι να πολεμήση τούς αντιπάλους του καθεστώτος της τάξης αυτής και να δικαιώση έτσι τήν ύπαρξή της και δέ μάς λείει αν μπορεί ακόμα να προσφέρη τίποτα θετικό για τήν πρόοδο και τόν πολιτισμό — πού θά μάς έπιτρέψη ν' άμφιβάλλωμε. Ξεκινώντας με τέτοια μυωπία ό κ. Θ. πέφτει άμέσως στο θεμελιώδες λάθος να θέτη τόν κομμουνισμό και τόν άνθρωπισμό σά δυό συλλήψεις βασικά αντίθετες. Κρίνοντας άπ' τήν υλιστική έρμηνεία πού δίνει, νομίζει ότι κι ό ίδιος στερείται από κάθε πνευματικό περιεχόμενο, από κάθε άνάταση για μιὰ αναζήτηση ιδανικών έξω άπ' τά σύνορα μιās στενής υλικής ώφέλιμότητας. Τό λάθος αυτό δέ δικαιολογείται, γιατί και τό προχειρότερο βλέμμα να ρίξη κανένας στα προηγούμενα υλιστικά συστήματα, στο Δημόκριτο, τόν Helvetius ως τό Dante και τό Haeckel θά δη νά τόν διαφύδη ή ιστορία. Ο θεωρητικός υλισμός δέν άποκλείει τόν πραχτικό υλισμό. * Άν άφαιρέσωμε όρισμένα ήθικά ιδεαλιστικά συστήματα, πού άλλωστε δέν έμειναν παρά ύψηλές μόνο θεωρίες χωρίς καμμιά πραχτική άπήχηση, με τόν υλισμό, προκειμένες με ένα πνεύμα άνθρωπισμού άνώτερου πάντα άπ' τήν κρατούσα ήθική. Σε πείσμα του κ. Θ. δέν είναι αντίθετα ό άνθρωπισμός με τόν κομμουνισμό, τά ιδανικά της άνθρωπότητας (στο σύνολο θεωρούμενης) με του προλεταριάτου. * Ο υλισμός συμπληρωμένος τώρα άπ' τις κατακτήσεις της θεωρίας και συμπιπτοντας με τόν άνθρωπισμό θά τελειώση μιὰ για πάντα με τή μεταφυσική. Ο γαλλικός και γερμανικός σοσιαλισμός και κομμουνισμός είναι στην πραχτική ένας υλισμός, πού ταυτίζεται με τόν άνθρωπισμό (Κ. Μαρκ: Ο γαλλικός υλισμός του 18ου αιώνα). Η διαπίστωση του μαρξισμού ότι τό περιεχόμενο της ήθικής, καθώς και τά κριτήριά της, καθορίζονται σε κάθε ιστορική φάση άπ' τήν αντίστοιχη κοινωνική σύνθεση, τή βασισμένη στις σχέ-

* E. Haeckel.

σεις παραγωγής, δε σημαίνει ότι αίρει την υπαρξη ήθικων αρχών για τον άνθρωπο. "Αν τώρα δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη ήθικη διατυπωμένη, αυτό οφείλεται όχι στο ότι καταδικάζει από πριν κάθε ήθικη, αλλά γιατί πιστεύει ότι δεν είναι δυνατό να διαμορφωθεί, μάλιστα βιώσιμη, ήθικη, που θα 'ναι δημιουργικός παράγοντας της κοινωνικής υπαρξης, έφ' όσον δε μās είναι δεδομένα τα στοιχεία κ' οι όροι μιας αντίστοιχης κομμουνιστικής κοινωνίας. «Για τó ότι στο σύνολο σημειώθηκε μια πρόοδος της ήθικης, όπως κι όλων των άλλων κλάδων της ανθρώπινης γνώσης, δεν υπάρχει αμφιβολία. "Αλλά δεν ξεπεράσαμε ακόμα την ήθικη της τάξης. Μια αληθινά ανθρώπινη ήθικη ανώτερη απ' τους ανταγωνισμούς των τάξεων και την ανάνηψή τους, δε θα είναι δυνατή παρά μόνο σε μια κοινωνία, που θα έχη όχι μόνο ξεπεράσει, αλλά και λησμονήσει ακόμα στην πρακτική ζωή την αντίθεση των τάξεων (Fr. Engels: Anti-Dühring).

Πιστεύουμε λοιπόν ότι η αντίθεση δεν είναι σωστά βαλμένη, όπως τη βάζει ο κ. Θ. αντίτασσοντας Πνεύμα και Ύλη, ανθρωπισμό και κομμουνισμό, άλλ' απ' τó ένα μέρος θα πρέπει να έχωμε 'Αντίδραση κι απ' τ' άλλο 'Επανάσταση. Κ' η απάντηση στο έρώτημα αυτό δε μπορεί να δοθῆ σε αναφορά προς ήθικες αξίες — για τó μεμονωμένο άτομο καμιά φορά ναί, μα όχι και για πλατύτερες ομάδες, που αυτές και θα δημιουργήσουν τó καθεστώς του μέλλοντος — αλλά με την αντίληψη της γεμάτης αντιπράσεις κοινωνικής συγκρότησης της εποχής μας και των συνθηκών, που επιτρέπουν μια οργανική, χωρίς οπισθοδρομήσεις, ανάπτυξη του όλου ανθρώπινου πολιτισμού. "Ετσι θεωρώντας θα δῆ τó σημερινό κοινωνικό σύστημα όχι σά σύστημα χωρίς ήθικη κύρωση, μα σάν ένα που δεσμεύει την τέτοια ανάπτυξη. "Ετσι απ' τη σημερινή κατάσταση των πραγμάτων ελπίσε κάθε δικαίωση, ένω απ' τ' άλλο μέρος οι προσφερόμενες αξίες και τά ιδανικά — αστικά κι όχι ανθρώπινα — βρίσκονται τόσο μακριά απ' τις απαιτήσεις της κοινωνικής και ψυχικής μας υπαρξης, έχουν τόσο ξεπέσει, που δε μπορούν να ξυπνήσουν καμιά γόνιμη προσπάθεια για δράση και δεν είναι άλλο παρά ένα απ' τά μέσα να κερδοσκοπούν οι λίγοι εις βάρος των πολλών. Τι άλλο χρειάζεται για να πούμε πως τó καθεστώς χρεωκόπησε;

Μά, αντιλέγει ο κ. Θ., ξεχνάτε την παιδεία μας, τά αγαθά του πολιτισμού, που τόσες γενιές ανθρώπων αγωνίστηκαν να τά συγκεντρώσουν σε αντικειμενικά έργα η με την εξύψωση της έσωτερικής μας ζωής και που όλα αυτά ζητά να τά καταστρέψῃ ή βαρβαρότητα (βλ. κι άλλα σελ. 56) του κομμουνισμού. "Η κατηγορηματικότητα ενός τέτοιου ισχυρισμού είναι εις βάρος του κ. Θ.,

που δεν έννοει να πάρη παράδειγμα ούτε απ' τó ότι κ' οι έφημερίδες ακόμα έπαψαν ν' αναφέρουν τέτοια στην άρθρογραφία τους. Δέν αξίζει ν' απαντήσωμε. "Ο κ. Θ. όμως, που, όπως είπαμε, έχει μεγάλο θάρρος, θα έδειχνε τó ίδιο θάρρος, για να χτυπήσῃ μια δεύτερη κινήτοποίηση για τή σωτηρία του κινδυνεύοντος πολιτισμού, μάλιστα έφ' όσον συνεχίζομε την ένδοξη ελληνική ιστορία και πρέπει να δώσωμε ζωή στα έθνικά ιδεώδη της 'Ελλάδας (σελ. 41);

Δυό λόγια ακόμα και για τά «ταμπού» του κομμουνισμού, που είναι, κατά τον κ. Θ. πάντα, ή Μηχανή και ή 'Ομάδα. Λοιπόν όσο για τή Μηχανή αποτελεί κοινοτοπία ότι στην καπιταλιστική όργάνωση της παραγωγής δεν είναι παρά ένα μέσο για τήν παραγωγή προϊόντων με λιγώτερα έξοδα, δηλαδή για τήν αύξηση του κέρδους, που παίρνει ο κάτοχος της, κι ότι με τόν κομμουνισμό, όποτε ο άγωνας δε θα γίνεται ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες, ή Μηχανή θα γίνῃ, όπως και πρέπει να είναι, ή νίκη του ανθρώπινου πνεύματος άπάνω στις δυνάμεις της φύσης, ένα μέσο για τήν ύποταγή τους και τή διάθεσή τους στην ίκανοποίηση των υλικών του ανθρώπου αναγκών, ώστε ή μηχανική ανάπτυξη να φέρῃ σάν αποτέλεσμα τήν απελευθέρωση των δεξιοτήτων του ανθρώπου απ' τήν έξυπνότητά τους, τήν απολύτρωση του Πνεύματος απ' τήν κυριαρχία της Ύλης.

Τ' άλλο ζήτημα, 'Ομάδα ή 'Ατομο, ο κ. Θ. δέν τό παίρνει απ' τη μεταφυσική του άποψη, δέν τό θεωρεί δηλαδή σάν πρόβλημα για τις ήθικες κυρώσεις του ένεργειν ή βούλεσθαι, άλλ' απ' τήν πολιτιστική του. Λοιπόν κατά τόν τρόπο αυτό ή αντίθεση των δυό αυτών έννοιών δέν έχει πραγματική ύπόσταση στη σημερινή κατάσταση, γιατί κ' ή πρόοδος των ομάδων έξαρτάται απ' τά άτομα κ' ή εϋτυχία των ατόμων απ' τις ομάδες. Καί στις περιπτώσεις ακόμα της σύγκρουσης του 'Ατόμου προς τήν 'Ομάδα, τó 'Ατομο σχεδόν πάντοτε δέν ένεργεί αντίτασσοντας ιδανικά όλοτελα ατομικά, που δέν πιστεύει πως αποβλέπει για μια κοινωνία ανώτερη. «(Δέν πρόκειται) για τήν υποκατάσταση στο ομαδικό ιδανικό της εποχής ενός ιδανικού ατομικιστικού, αλλά ιδανικού πάλι ομαδικού, που εκδηλώνει όχι ιδιαίτερη προσωπικότητα, αλλά τήν όλοτητα καλύτερα κατανοημένη. "Υπάρχει μεταξύ μας διαφορά. Σεις νομίζετε τήν ανταρσία κατά της όλοτητας, των προσωπικών μας αισθημάτων κατά των ομαδικών. "Εκείνο, που έγώ νομίζω πως αντίτασσεται στην όλοτητα, είναι αυτή ή ίδια με καλύτερη γι' αυτή συνείδηση.» (Durkheim: Sociologie et philosophie). "Ο κομμουνισμός έξαφανίζοντας τους ανταγωνισμούς ανάμεσα στα μέλη του κοινωνικού συνόλου δέν πρόκειται παρά να όλοκληρώσῃ τις συνθήκες

έκείνες, που θα επιτρέπουν τήν ελεύθερη εκδήλωση της ατομικότητας του καθενός, γιατί σ' αυτό ακριβώς θα στηρίζεται ή ανάπτυξη κ' ή πρόοδος της ομάδας.

"Υστερα απ' όσα είπαμε για τήν κριτική του κ. Θ. δε χρειάζεται να επεκταθούμε στην ανάλυση των θέσεών του. "Αλλωστε είναι τó μέρος, που έχει τή λιγώτερη σημασία, απ' ενός γιατί οι θέσεις παρουσιάζονται διατυπωμένες με μεγάλη άοριστία, χωρίς να γίνεται κ' ή έλαχίστη υπόδειξη των μέσων, που θα πρέπει να ένεργήσωμε για τήν πραγματοποίησή τους, απ' έτέρο δε γιατί ο κ. Θ. δέν αντιλαμβάνεται τη σημερινή κρίση του πολιτισμού σ' όλη τή γενικότητα της και περιορίζοντάς την φαντάζεται πως μπορεί να ταχτοποιηθούν όλα με λίγες αλλαγές. "Αλλωστε αυτό είναι και τó πνεύμα του βιβλίου: διόρθωση της κατάστασης, διατήρηση του αστικού καθεστώτος με αλλαγές όσο τό δυνατό λιγώτερες. Οι θέσεις του λοιπόν είναι: 1) αλληλεγγύη των τάξεων και 2) ένα είδος κοινοκτημοσύνη των μηχανικών μέσων της παραγωγής.

"Ο κ. Θ. με περισσή αισιοδοξία μās αναπτύσσει πως θα κηρύξῃ σ' όλες τις τάξεις τήν αλληλοεξάρτηση τους, ώστε να τó παραδεχτούν κ' οι ίδιες, πως θα ζητήσῃ απ' τις κυριαρχες θυσίες κι απ' τις καταπιεζόμενες ύπομονή, πως θα φανούν όλες πρόθυμες να του δώσουν, ότι ζητά κ' έτσι θ' ασφαλιστῆ τó κοινωνικό συγκρότημα απ' τά δεινά που τό μαστίζουν και τούς ανταγωνισμούς, που κλονίζουν τήν ύπόστασή του. Περιμένοντας ν' ανέλαβῃ ο κ. Θ. τó έγχείρημα για τήν τέτοια διαφύση, δε θέλομε να τόν απογοητέψωμε προκαταβολικά.

"Όσο για τή δεύτερη θέση μās τήν προβάλλει τόσο άκαθόριστα και συγκεχυμένα, που βρίσκεται έξω από κάθε συζήτηση. Δέν έχομε βέβαια τήν αξίωση να γίνῃ ο κ. Θ. προφήτης, αλλά θα μπορούσε τουλάχιστο να μās εκθέσῃ με ποιόν τρόπο νομίζει πως πρέπει να επιδιώξωμε τήν εφαρμογή της στην πράξη. Γιατί, αν δέν είναι βολετό να προδλέψωμε ποιά μορφή θα πάρῃ ή σύνθεση της κοινωνίας με τήν υπερνίκηση της κρίσιμης φάσης της εποχής μας, είναι αναγκαίο πάντως να χαράξεται τι κατεύθυνση θα πρέπει να πάρουν οι ένεργείες μας, που σε συνάρτηση με τήν αντίσταση της υλικής πραγματικότητας θα διαμορφώσουν τήν κοινωνία του μέλλοντος. Μια που δέν μπορούμε να διαλέξωμε ανάμεσα σε καθεστώς, ως διαλέξωμε τουλάχιστο σε κατευθύνσεις.

Σε περισσότερες λεπτομέρειες δέν πρόκειται να πούμε, για να δείξωμε και κεί πόσο έσφαλμένα ο κ. Θ. αντικρύζει τά ζητήματα, (όπως όταν συγκρίνει τόσο άπλοικά τή βιολογική με τήν οικονομική ισότητα, που αυτήν επιδιώκει ο κομμουνισμός).

"Η τελευταία άποψη για τήν άπαλλαγή

απ' τη σημερινή κατάσταση της πνευματικής σύγχισης και τής αποκατάστασης μιας σταθερότητας για τής πνευματικής μας αναζήτησεις φανερώνει ότι του ξεφεύγει ή όρθή εκτίμηση του πραγματικού κακού. "Επιστροφή στην αρχαία 'Ελλάδα, πρό παντός ισοροπία (σελ. 44). "Αλλ' άραγε ή σημερινή κρίση συνίσταται μόνο στη μη υπαρξη ισοροπίας ή μήπως αυτή είναι επιφανόμενο μιας κρίσης πιο βαθείας, κατά συνέπεια που ζητά ριζικώτερες λύσεις; Τή μεταπολεμική έποχή, κατά τή γνώμη μας, δέν τη χαρακτηρίζει τόσο ή έλλειψη ισοροπίας όσο ή έλλειψη αξιών. Τ' άλλα, ή ρευστότητα των τάσεων και των ιδανικών, που προβάλλουν αξιώνοντας άποδοχή, οι συνεχείς μεταπτώσεις απ' τις αντίθετες κατευθύνσεις, τó έξωφρενικό κυνήγι της παραδοξότητας δέν είναι παρά εκδηλώσεις μιας κοινωνίας, που έχασε τόν προσανατολισμό της και κάνει άπελπισμένες προσπάθειες να ξεφύγῃ απ' τά δεσμά της σύγχρονης πραγματικότητας. Δέν έχομε αξίες! Οι καλιές έχουν ξεπέσει, ή ζωή τις έχει ξεπεράσει, ένω καινούργιες δε διαμορφώθηκαν ακόμα. Σε τί θα μās ώφελήσῃ ο ούμανισμός; "Αξίες που μια φορά έπαψαν να συγκεντρώνουν τήν πίστη της ανθρωπότητας, δε μπορεί πάλι να έμψυχώσουν τις προσπάθειές της. ν' άντλήσῃ απ' αυτός δυνάμεις, είναι μόνο για τόν τάφο. Τó κήρυγμα του ούμανισμού θα είχε άπήχηση μόνο όταν νέες αξίες δημιουργούμενες ρύθμιζαν τήν πνευματική μας υπαρξη και θα έπρεπε τότε ή σχετική άταξία τους να συγκροτηθῆ σε μια ένότητα, ν' αποτελέσουν μια διαμορφωμένη σύνθεση. "Αλλά οι αξίες τότε δε θα μπορούσε ν' αναφανούν με κήρυγματα, αλλά θα πρόβαλαν μέσα απ' τήν ίδια τήν έξελισσόμενη ζωή, απ' όπου θα έπαρναν τή ζωτικότητα ν' αποβαίνουν δημιουργικοί παράγοντες.

Μπορεί όμως να φτάσῃ εκεί ή ανθρωπότητα βαδίζοντας μόνο άπάνω στο δρόμο του μαρξισμού; "Ισως θα επιτρεπότανε σε κανένα ν' άμφιβάλλῃ, όχι γιατί βλέπει τήν υλιστική του άποψη, αλλά τó όρθολογιστικό πνεύμα που τόν διαπερνά "Οπισθήποτε — δέν είναι μέρος να θίξωμε τó ζήτημα αυτό — και πάλι δέν πρέπει να πάρῃ στάση έχθρική άπέναντι στον κομμουνισμό και τήν 'Επανάσταση. Πιστεύομε πως είναι ή μόνη διέξοδος, που θα σαρώσῃ απ' τόν κόσμο τά εμπόδια, που σταματούν τήν εξέλιξη, και θ' απελευθέρωσῃ τις δυνάμεις, που θα πραγματοποιήσουν και θα μοχθήσουν για τήν εξέλιξη αυτή. Οι δυνάμεις αυτές βρίσκονται σήμερα στο περιθώριο της ζωής και του πολιτισμού, μα θα προβάλλουν κάποτε στο πεδίο της ιστορίας όχι για να ζητήσουν τó γήινο παράδεισο, που φαντάζεται ή αστική νοοτροπία του κ. Θ. αλλά για να διεκδικήσουν τά ανθρώπινα δικαιώματά τους στη ζωή με άγώνες και θυσίες. Καί θα τó κάνουν αυτό

αντικρύζοντας θαρρετά το μέλλον, χωρίς να τους τρομάζει, όπως τις καταδικασμένες τάξεις, γιατί μέσα τους έχουν τη συνείδηση κ'εί-

ναι ισχυρή ή θέληση ν' απαλλάξουν την ανθρωπότητα απ' τα δεινά της κοινωνικής αδικίας.

N. Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΙΛΙΚΑΣ ΝΑΚΟΥ: «Η Σεπάρθενη»

Η διδα Λιλίκας Νάκου είναι γνωστή στα ελληνικά γράμματα. Η καλλίτερα στο Έλληνικό κοινό, από δύο-τρία χρόνια τώρα. Κάποια της άρθρα στις εφημερίδες για την εργαζόμενη ελληνίδα που είχαν κάνει εντύπωση με το πολύ τοληρό, το σχεδόν επαναστατικό ύφος τους, έφτασαν να την παρουσιάσουν στον τόπο μας — που ξαφνιάζεται αν έρθει κι ο παραμικρός θόρυβος να το τρώξει μακάριους ύκτους — σε μια γυναίκα προχωρημένη στα προβλήματα της κοινωνικής ζωής και σε κάποια πλατύτερη μόρφωση. Τα λίγα διηγήματά της άκόμα που είχαν διαβαστεί εδώ κι εκεί — ένα μάλιστα δημοσιεύθηκε τότε στους «Πρωτοπόρους» — ένιόχσαν τη γνώμη αυτή (οι γνώμες είναι λογής-λογής) και της στερέωσαν την πρώτη φήμη. Η διδα Νάκου άρχισε να μπαίνει στο φιλολογικό μας στερέωμα κάπως θαρραλέα και θριαμβευτικά.

Η «Σεπάρθενη» είναι νομίζω το πρώτο της βιβλίο. Ρομάντσο βέβαια δε μπορούμε άπόλυτα να το λέμε. Μιά μεγάλη νουβάλλα μονάχα, για να μπορούν έτσι να δικαιολογηθούν και να συχωρευθούν οι άρκετές άλλες, που ετυχώς δεν υπάρχουνε στα άλλα τέσσερα διηγήματα του βιβλίου. Αυτά είναι γραμμένα με τόση απλότητα και τόσο βήθος μαζί, ώστε να στέκονται αξιόλογα στην παραγωγή των τελευταίων χρόνων.

Η διδα Νάκου άσχολείται σ' ολόκληρο το βιβλίο της μ' ένα προπαντός σπουδαιότατο ζήτημα που την πνίγει και την τυραννεί και την πικραίνει συνεχώς: τις οικογενειακές προλήψεις που καταστρέφουν την άδολη χαρά των παιδιατικών χρόνων, και τις άμαρτίες των γονιών, ή τω προγόνων, που εκδηλώνονται στην κατοπινή ζωή του παιδιού σε δηλητήριο για να το φαρμακώσουν και να το καταστρέψουν, άγιάτρευτα κι ανεπανόρθωτα, ανάλογα με τη δύναμη και την ποιότητά τους, το σώμα και την ψυχή. Η ήρωίδα της διδας Νάκου γεννήθηκε μέσα σε μεγαλοαστική οικογένεια. Από μικρό κορίτσι, δε μπορούσε να συμβιβάσει στο μυαλό της μερικά παράξενα και στραβά πράματα που ένιωθε να γίνονται στο σπίτι. Ο πατέρας ταξιδεύει συχνά στην Ευρώπη, είναι κύριος μ' όλη τη σημασία της λέξης, περνάει στην κοινωνία σαν άνθρωπος αξιοπρεπής και κρυφά διατηρεί σχέσεις με ύποπτες γυναίκες. Η μητέρα από το άλλο μέρος — που κατά βήθος έχει καλή ψυχή — πνίγει κάτω από τόνόημα της κοινωνικής καλής συμπεριφοράς

κάθε λαχτάρα και κάθε αίσημα τρυφερότητας ή έλευθερίας. Μα ένα κορίτσι όταν μεγαλώσει δε μπορεί να βαστάξει σε ένα τέτοιο περιβάλλον. Φεύγει για την Ευρώπη. Εκεί περνάει μύρα και δύστυχα κάμποσα χρόνια, και κατόπι ξανάρχεται στην Ελλάδα με την άποφαση να δουλέψει για να ζήσει (ο πατέρας κοντά σ' άλλα είναι φιλάργυρος κι ένας γάμος της κόρης του τον τρομάζει). Μιά μέρα γνωρίζεται στον Πειραιά μ' έναν ξένο νέο, άνιπρόσωπο κάποιου γαλλικού έμπορικού οίκου. Άγαπήθηκαν. Το παιδί που γεννιέται το έμπιστεύεται ή Κατίνα στην παλιά γκουβερνάδα της, τη γριά-Κοντύλω, που τώρα ζει μοναχή σ' ένα σπιτάκι της Πλάκας. Στο μεταξύ ο Μισέλ φεύγει για την πατρίδα του κι ή Κατίνα βρίσκει δουλιά σε μίαν εφημερίδα. Μα τα λεφτά που παίρνει και με τις φροντίδες της αγαθότατης γριάς-Κοντύλως, κατορθώνει ν' αναθρέψει το παιδί της ίσια με τα πάντα του χρόνια, όπως καλλίτερα μπορεί. Κρυφά. Οι γονείς της δεν ξαίρουν τίποτα. Μα ο Άλέκος, ένα άισχρό ύποκείμενο που ή Κατίνα δε θέλει να ύποκύψει στις εκβιαστικές άπαιτήσεις του, το μαρτυράει στον πατέρα της... Εκείνος τότε, για να μην άτιμαστεί (!) πόσταζει τον Άλέκο ή να κλέψει το παιδί ή να το σκοτώσει. Κι αυτός πραγματικά μία νύχτα το σκοτώνει, και τη γριά-Κοντύλω μαζί...

Αυτά είναι τα κύρια σημάτα της ύπόθεσης του έργου. Η ιστορία σ' όλη της την κατασκευή, και προπαντός σ' αυτό το τέλος, είναι έντελώς άπίθανη. Ίσως βέβαια να είναι συμβολική — όπως θέλει να ειπεί στον πρόλογο του ο κ. Βεντήρης — δεν έχω καμιάν αντίρρηση, αλλά νομίζω πως και τα σύμβολα (προκειμένου για έργα που δεν έχουν σχέση με το δόγμα της «τέχνης για την τέχνη») και που δε γράφονται από μεγάλους τεχνίτες) όταν ξεφεύγουν από τον κύκλο της πιθανότητας, χάνουν την αξία τους. Και ή πιθανότητα στην «Σεπάρθενη» δεν ύπάρχει καθόλου. Ούτε το έργο συγχινεί. Το μόνο ανθρώπινο του σημείο είναι στο τέλος το γράμμα του Μισέλ από τον Πειραιά, εκείνο που αντί να φέρει τη χαρά των έλλείδων μιάς κορηλιασμένης ψυχής, φέρνει τον αναπάντεχο συντριμό και την δούλη.

Αυτό μπορεί να είναι άλλο πράμα. Μα τα έλαττώματα της «Σεπάρθενης» δε σταματάνε εκεί. Η παραμέληση της έπεξεργασίας του ύφους και ή γρήγορη μεταπήδηση από το θνα γεγονός στο άλλο, την κάνουν κάπως ρη-

χή και πρωτόλεια. Εκείνη πάλι ή άπαντοχή κι ή χαρά της ήρωίδας το πρώι, πρι να πάει στο σπίτι της γριάς-Κοντύλως για να τη βρει σκοτωμένη με το παιδί της, αυτή ή προπαρασκευή να πούμε, που βάλθηκε έπίτηδες για να παρουσιάσει μίαν αντίθεση τραγική, είναι μανιέρα που δε ταίριαζε ίσως στα καλύτερα μυθιστορήματα. Έπειτα, άδερφέ, αυτά τα πράματα είναι για τους ανθρώπους των προλήψεων — όπως κι εκείνο τ' όνειρο τη νύχτα που άρρωσθησε ο Παράκης — κι όχι για μία γυναίκα με τη νοστροπία της Κατίνας. Αυτά τα έλαττώματα, ίσως να μην όφείλονται και σε άδυναμία της διδας Νάκου, μα σε μία τέτοια αντίληψη των πραγμάτων. Όμως, αφού το πράμα έρχεται έτσι, πρέπει ή συγγραφέας να πάρει και στο κοινωνικό ζήτημα μία θέση. Λέει πως μισεί το χρήμα. Καλά, μα αυτό δεν άρκει. Όταν ο άδερφός της Κατίνας — γιατί να παρουσιάζεται τόσο άγνός, σε αντίθεση από τη Λουκία; — κι ο κ. Ταντέλ μιλάνε για τον κομμουνισμό (κατά τη γνώμη μου ή διδα Νάκου παρασύρεται πολύ έξω από το σκοπό της σ' αυτό το σημείο) τους άφίνει ίσια με κάποι, και σταματάει σε να βρίσκει αδιάεδο. Αυτό δε έπρεπε να ξεδιαλυθεί, άλλοιώς δεν είχε θέση στο έργο. Δε θέλω πάλι να πιστεύω πως μπήκε για διακοσμητικό στοιχείο, κατά τη συνήθεια των μοντέρνων μας συγγραφέων.

Η ΕΡΕΥΝΑ ΜΑΣ

ΠΟΙΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΟΙΓΟΝΤΑΙ ΜΠΡΟΣΤΑ ΜΑΣ

Στην έρευνά μας για τις πνευματικές κατευθύνσεις των νέων ό ύφηγητής του Πανεπιστημίου κ. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ έδωσε την παρακάτω άπάντηση:

Έπιτρέψατέ μου να προτάξω δύο γενικές παρατηρήσεις, αναφερομένας εις την διατύπωση του έρωτήματός σας. Δέν μου τας ύπαγορεύει πνεύμα επικρίσεως, άλλ' ή έκινθυμία να δικαιολογήσω εκ των προτέρων τον χαρικτήρα της ιδιικής μου άπαντήσεως. Πρώτα πρώτα δέν ύπάρχουν, κατά την γνώμην μου, από άπόψεως δ εν ο ν ο λ ο γ ι κ ή ς ιδανικά και κα-

Ώστόσο παρ' όλα τα παραπάνω έλαττώματα που είναι φυσικό να ύπάρχουνε στα πρώτα έργα κάθε συγγραφέα, δε μπορούμε να μην όμολογήσουμε πως το βιβλίο της διδας Νάκου έχει μέρη πολύ δυνατά και πως αξίζει να διαβαστεί. Μέσα στις σελίδες του ένα άναμφισβήτητο ταλέντο κινείται και το δονεί ολόκληρο. Θαυμαστή ή τόλμη που το χαρακτηρίζει. Εκείνη ή περιγραφή της ύμησης του Άλέκου όταν ή Κατίνα είταν έφτά χρονώ στο πάρκο, ή τόσο ώμα ρεαλιστική, είναι κάτι που μαζί με την άηδία και με τη φρίκη που σε γιομίζει για το ανθρώπινο τέρας, — το ανθρώπινο χτήνος αν θέλετε — παύ ασημασία μπορεί να έχουν τα λόγια; — σε κάνει να σκεφτείς πολλά πράματα. Και δέν είναι βέβαια μόνο ή τέτοια τόλμη που ξεχωρίζει, ούτε φτάνει αυτό για να ποιάξει την αξία του έργου. Μα ένα σωρό άλλες άρετές που δε μπορούν να γραφτούν εδώ, και προπαντός το ιδιαίτερο αντίκρουμα της ζωής από τη συγγραφέα, που κάνει να ξεχύνεται περίσσια ή πικρία μέρ' από τις σελίδες της «Σεπάρθενης», άρκουν. Για κείνους που κάτι ένιωσαν παραπάνω από τις ταπεινότητες της ζωής, τα πολλά λόγια κι οι άναλύσεις είναι πράματα περιττά. Μακάρι ή «φλόγα της Λιλίκας» να φωτίσει τους άλλους

ΓΚ.

σας. Καί οι «άντιπρόσωποι» αὐτοὶ θὰ πρέπει, σὰν καλοὶ πραγματευτάδες, ν' ἀπλώσουν ἐνώπιόν σας μέ, ὅσον τὸ δυνατόν, κτυπητότερα καὶ ἐλκυστικώτερα χρώματα τὰ ἐμπορεύματα τῶν (εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν τὰ «ιδανικά», ποῦ κηρῦσσουν), ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ διαλέξετε σεῖς ὅτι σας ἀρέσει ἢ σας πείθει περισσότερον. Εἶναι τὸ παλαιὸν γνῶριμον σύστημα τῶν σοφιστῶν, διὰ τοὺς ὁποίους αἱ ἀπαντήσεις, ποῦ δίδει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, εἶναι καὶ ἑτοιμον, ὅπως οἰαδιῆποτε πρακτικαὶ ἐπαγγελματικαὶ γνώσεις, καὶ ἐξωτερικὸν καὶ ἐπιφανειακόν, ποῦ ἠμπορεῖ ν' ἀλλάσῃ κανεὶς ἀναλόγως τῆς ἐντυπώσεως, ποῦ του κáμνουν τῶρα ἢ βραδύτερον τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ διακηρύσσοντος αὐτάς. Δι' ὅσους ὁμως ὁ Πλάτων δὲν ἔφησε καὶ δὲν ἔγραψε ματαίως, τὸ νοητικὸν περιεχόμενον τῶν διαφορῶν ἰδανικῶν δὲν εἶναι τὸ οὐσιώδες Διότι ἡ ἴδια θεωρητικὴ ἀρχὴ παρουσιάζει κáθε φοράν, ἀναλόγως τῶν προσώπων καὶ ἀναλόγως τῶν ἄλλων τῆς προϋποθέσεων, διαφορετικὸν ἠθικὸν περιεχόμενον καὶ διαφορετικὴν πνευματικὴν ἀξίαν. Ὅχι τὸ τί πιστεύεις, ἀλλὰ τὸ πῶς πιστεύεις, ὁτιδήποτε πιστεύεις, ἀπὸ ποίας ἀμφιβολίας ἀφορμήθης, πῶς κατέληξες εἰς αὐτὴν τὴν πίστιν, τί ἐσωτερικοῦς ἢ καὶ ἐξωτερικοῦς ἀγῶνας σου ἐτοίχισες, πῶς διαμορφῶναι τῶρα τὴν ζωὴν καὶ τὰς πράξεις σου, ὁ ἔργος καὶ ἡ μέθοδος, μὲ τὴν ἔννοιαν ποῦ δίδει εἰς τὰς λέξεις ὁ Πλάτων. Ὅχι τὸ πόρισμα. Ἔχουν ἀξίαν διὰ τὸν ἄνθρωπον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ πρόβλημα τῶν ἰδανικῶν γίνεται πρόβλημα βαθύτατα καὶ οὐσιαστικώτατα ἢ θικόν ἀναφέρεται εἰς τὰ ἔλατῆρια, τὴν ἐσωτερικὴν ἐργασίαν καὶ τὸ αἰσθημα τῆς προσωπικῆς μας εὐθύνης ἀπέναντι τῆς μόρφας μας καὶ τῆς κοινωνίας, γίνεται αἰρεσις βίου, διὰ τὴν μεταχειρισθῶ τὴν ἀριστοτελικὴν ἐκφρασιν.

ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἡμεῖς, ὅσοι, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀτομικῆς μας ἡλικίας, ἐτάχθημεν διδάσκαλοι τῆς νεότητος, δὲν ἔχομεν οὔτε τὸ δικαίωμα οὔτε τὴν ὑποχρέωσιν ἄς σας ἐπιβάλλωμεν ἢ τὰς ὑποβάλλωμεν ἄς πιστεύετε ὅτι ἡμεῖς πιστεύομεν. Τί σημασίαν ἄλλωστε θὰ εἶχε, καὶ δι' ἡμᾶς ἔστω, μία πίστις εἰς τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας θεωροῦμεν ἡμεῖς τυχὸν ὀρθοτέρας, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ εἶχεν ἡ πίστις αὐτὴ τὸν χαρακτικὴν προσωπικοῦ ἀποκρίματος, ἀποκρηθέντος μὲ ἰδικούς σας ἀγῶνας καὶ ὑπὸ ἰδικὴν σας εὐθύνην;

Τὸ μόνον, εἰς τὸ ὁποῖον ἠμποροῦμεν νὰ σας βοηθήσωμεν ἡμεῖς (δὲν διμιλῶ περὶ τῶν καθαρῶς ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ μεθόδων) αὐτὰ μεταδίδονται διὰ τῆς διδασκαλίας), εἶναι νὰ σας ὑποδείξωμεν ὠριμμένας προϋποθέσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων αἱ ματευθύνσεις καὶ αἱ πεποιθήσεις σας, οἰαδιῆποτε καὶ ἂν εἶναι, δὲν εἶναι δυνατόν μήτε ὑποκειμενικὴν μήτε ἀντικειμενικὴν ἢ θικὴν ἀξίαν νὰ ἔχουν. Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν καὶ αὐτὴν τὴν σημασίαν ἔχουν αἱ κατωτέρω ὑποδείξεις, εἰς τὰς ὁποίας χάριν συντομίαν δίδω ἀφοριστικὴν διατύπωσιν.

1) Τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς εἶναι, ὡς προβλήματα, γονιμώτερα καὶ αἰωνιώτερα ἀπὸ τὸλανθόπότε λύσιν τῶν. Τὸ νὰ εὕρης λύσιν εἰς ἕνα πρόβλημα τῆς ζωῆς, ποῦ σε ἀπαχολεῖ, εἶναι ἀνάγκη τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι καθήκον του ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν ἄλλων, ἐφ' ὅσον δὲν πρέπει ἡ ζωὴ του νὰ παρουσιάζεται κáθως ἕνα κείμενον μὲ ἀνοικτὰς παρενθέσεις. Ἄλλ' ὁμως οἰαδιῆποτε λύσις, καὶ ἡ ὀρθότερα, χάνει τὴν ἀξίαν, καὶ γίνεται καὶ ἐπιφανειακόν, ὅταν παύσῃ νὰ αἰσθάνεσαι ἀνοικτὸν μέσα σου τὸ πρόβλημα, ποῦ τὴν ἐπέβαλε, ὅταν τὴν πιστεύσῃς ὀριστικῶς. Διότι ὅχι αἱ ἀποκρίσεις, αἱ ἐρωτήσεις κρατῶν ζωντανὸν πάντοτε τὸν κόσμον

τοῦ πνεύματος καὶ ἀγρυπνοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ψυχὴν. Ὁ λίθος τοῦ Σισύφου δὲν εἶναι κατάρα, εἶναι εὐλογία διὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δράσεως, ποῦ ἔχει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὄρεξιν κáθε φοράν ν' ἀρχίξῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν. ἠμπορεῖ ν' ἀλλάξῃ πεποθησεις' δὲν εἶναι ἐντροπή. Δυνατὸν νὰ ἐνισχυθῆς ἢ νὰ ἐπαλέθῃς εἰς παλαιότερας' μὴν ἀμβύβਾਲῃς, ὅτι θὰ τας αἰσθανθῆς καὶ θὰ τας ζήσης τῶρα βαθύτερα, πλουσιώτερα. Καὶ τὰ δύο εἶναι εἰγμάτα ἀληθινῆς φιλοσοφίας, καὶ ἡ φιλοσοφία — τὸ ἐκήρυξεν ὁ Σωκράτης — εἶναι πάντοτε διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνώτερον ἀπὸ τὴν σοφίαν.

2) Κανένα ἰδανικὸν δὲν ἔχει ἀξίαν ἢ ὀρθότητα, ποῦ δὲν στηρίζεται εἰς τὴν πίστιν πρὸς τὴν ὑψηλὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἀνθρώπινος φύσεως. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι πάντοτε δυνάμει ἀνώτερος ἀπ' ὅτι φαίνεται, ἀπ' ὅτι ἐνεργεῖ, ἀπ' ὅτι λέγει. Κάθε θεωρία ἀπαισιόδοξος, ποῦ βλέπει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποκλειστικῶς ἢ κυρίως τὸ κτήνος, πάσχει ἀπὸ ἐσωτερικὴν λογικὴν ἀντίφασιν. Τὴν διαφεύδει αὐτὴ ἡ διανοητικὴ προσπάθεια, τῆς ὁποίας εἶναι κáθως ἡ θεωρία.

3) Κανένα ἰδανικὸν δὲν ἔχει ἐσωτερικὴν ἀξίαν, ὅταν ἔχη καθαρῶς ἀρητικὸν χαρακτικῆρα. Τὸ ἀγαθόν (καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ ἀξία) δὲν ἠμπορεῖ νὰ λείψῃ, μόλις λείψῃ τὸ ψεύδος καὶ τὸ πονηρόν. Εἰ δὲ μή, δὲν ἀξίζει νὰ το πιστεύωμεν ὡς ἀγαθόν.

4) Καμμία ἀπάντησις εἰς τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι σωστή, ἀν εἶναι πολὺ ἀπλή καὶ εὐκόλως. Ἡ ζωὴ εἶναι πλουσία ὁ κόσμος, ποῦ κλείει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν στήθην του, μέγανος, ὅσον καὶ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος' ἀπέραν-

τος ὠκεανὸς μὲ τρικυμίας καὶ θυμούς, μὲ «τάνηριθμον γέλασμα» τῶν κυμάτων καὶ τοὺς ἀνεξερευνητοὺς βυθούς του, μὲ μυρίας δυνάμεις, ποῦ συμπλέκονται καὶ ἀνταγωνίζονται μεταξὺ τῶν. Ἡ καθέμια ἔχει τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δικαιολογίαν τῆς ὑπάρξεώς της. Ἔτσι τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς παρουσιάζεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰγρυπνα τὰ μάτια ὡς ζήτημα ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν δυνάμεων αὐτῶν, ἰσορροπίας ποῦ κáθε φοράν χρειάζεται στερῶσιν καὶ διαρκῶς ἀκούραστον ἀπαιτεῖ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν προσπάθειαν. Ἐκεῖνοι, ποῦ βλέπουν τὴν ζωὴν μονόπλευρα, ποῦ ἀφήνονται νὰ παρασυρθοῦν ἀπὸ μίαν κατεύθυνσιν, ποῦ κλείουν τὰ μάτια πρὸς τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰς ποικιλίας τῆς ζωῆς, ἠμπορεῖ ν' ἀπαλλάσσονται ἀπὸ κόπους καὶ φροντίδας, νὰ ἐφησυχάζουν ἢ νὰ κοιμοῦνται, διότι ἔλυσαν τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς, ἀλλ' αὐτοὶ δὲν ζοῦν τὴν ζωὴν τῶν. τοὺς ζῆ ἐκείνη. Καὶ ὅσον ὠραιότερον, ὅσον πλουσιώτερον, ὅσον βαθύτερον εἶναι ἕνα πρᾶγμα, τόσον περισσοτέρας δυσκολίας καὶ κόπους προϋποθέτει.

5) Καμμία θεωρητικὴ ἀρχὴ δὲν ἔχει ἀξίαν, ὅταν δὲν εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον ἐξάρετην ἀπὸ τὸ βαθύτερον κέντρον τῆς προσωπικότητος, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ἐνότητάν των καὶ τὸ μέρος ἰδανικῶν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐρμάριον μὲ ράφια ξεχωριστὰ καὶ ξεχωριστὰ συρτάρια, εἰς τὰ ὁποῖα φυλάσσονται διὰ τὴν περίστασιν αὐτὴν ἀποφασιστικῶς περὶ τοῦ τοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ ζητήματος. Εἶναι ἕνας ζωντανὸς ὀργανισμὸς, ποῦ ἀγρυπνοῦν πάντα πρέπει νὰ ἔχη τὴν συνείδησιν τοῦ τι σημαίνει διὰ τὴν ὄλην προσωπικότητα αὐτὴ ἢ ἐκείνη ἢ ἐπὶ μέρους γνώμη. Μόνον ἔτσι προφυλάσσεται ὁ νέος ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς ἀντιφάσεις, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται ἢ πνευματικὴ του ὑπόστασις ὡς ἕνα μωσαϊκὸν ἀλλοπροσάλλον πεπο-

θήσεων μόνον έχει επιτυχάνεται ή ισορροπία, χωρίς τὸ ἀκρωτηρίασμα καὶ τὸ στένευμα τῆς ζωῆς.

6) Καμμία ἰδανικὸν δὲν ἔχει ἀξίαν ἢ ὀρθότητα, δταν δὲν προϋποθέτῃ ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν πνεύματος ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ μας τὰς ἀδυναμίας, ἀπὸ τὰς προλήψεις τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τὰς πολλῶν ἰσχυροτέρων προλήψεις τῶν συγχρόνων. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ μόνη ἐγγύησις καὶ τὸ μόνον τεκμήριον ἀληθινὰ ἐλευθέρως προσωπικότητος, προσωπικότητος διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχει ἡ λογικὴ τῶν ἀριθμῶν, ποῦ μετρεῖ τὴν ἀξίαν μιᾶς ἰδέας ἀπὸ τῶν ἀριθμῶν ἐκείνων, ποῦ τὴν παραδέχονται. Καὶ εἶναι τόσον ὀλίγοι, ὅσοι ἠμποροῦν καὶ θέλουσιν ἔχουν τοιαύτην προσωπικότητα! Εἶναι τόσον πολλοί, ὅσοι φιλοδοξοῦν ν' ἀνήκουν εἰς ἕνα κοινὸν, διὰ τὸ ἔχουν τὸ αἰσθητὸν τῆς ἀσφαλείας, ποῦ τοὺς παρέχει ὁ μέγας ἀριθμὸς, καὶ ν' ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὸν κόπον καὶ τὰς εὐθύναις τῆς προσωπικῆς διαγνώμης!

7) Καμμία ἰδέα δὲν ἔχει ἀξίαν, ποῦ δὲν προέρχεται ἀπὸ βαθεῖαν κατανόησιν τῶν παραγμάτων καὶ δὲν ἔχει διαύγειαν ἐσωτερικῆν. Πολὺ συχνὰ καταπολεμοῦμεν ἕνα καθ'ἑαυτὸν ἢ μίαν ἀρχήν, μόνον διότι δὲν εἰμεθα εἰς θέσιν νὰ τα ἐννοήσωμεν, διότι εἶναι πολὺ περισσότερο πολὺπλοκα καὶ πλούσια ἢ ὥστε νὰ εἰσελθῶν εἰς τὸ στενὸν πλαίσιον τῆς ἰδικῆς μας ἀναγνώσεως λογικῆς. Καὶ ὅμως μόνον ἐκεῖνος, ποῦ ἔχει συλλάβει τὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν ἐνὸς φαινομένου τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἠμπορεῖ νὰ ἐκφέρῃ καὶ ἀξιολογικὴν κρίσιν ἐπ' αὐτοῦ. Ἀφ' ἐτέρου πολὺ συχνὰ παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον νὰ συνηγοροῦν ἄνθρωποι ὑπὲρ ἀντιλήψεων, τῶν ὁποίων δὲν ἔχουν

σαφῆ καὶ διανυγῆ ἐπίγνωσιν μέσων. Καὶ ἐδῶ δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆναι διὰ τὸσον περισσότερο ἀξιόλογον εἶν' ἕνα πρόσωπον, ὅσον περισσότερο προχωρεῖ ἢ σκέψις του ὄχι εἰς πλάτος ἀλλ' εἰς βάθος. Καὶ βάθος σημαίνει διαύγεια, λογικὴ ἀκολουθία, συναίσθημα φαιτειόν.

8) Ἡ ἀξία μιᾶς ἰδέας εἶναι τόσον μεγαλυτέρα, ὅσον μας ὀδηγεῖ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ καλλιεργήσωμεν τὸν ἑαυτόν μας, παρ' ὅσον εἰς τὸ νὰ διορθώσωμεν τὴν κοινωνίαν. Ἡ κοινωνία δύσκολα διορθώνεται καὶ ἡ εὐθύνη μας δι' αὐτὴν εἶναι πολὺ μικρότερα ἀπὸ τὴν εὐθύνην, ποῦ ἔχομεν διὰ τὸν ἑαυτόν μας. Ἄνανδρον ὅμως εἶναι νὰ ζητοῦμεν νὰ διορθώσωμεν τοὺς ἄλλους, προτοῦ νὰ ἔχωμεν βάλει κἄν χεῖρ ἐπάνω μας.

9) Μῆτε εἰς τὰς πεποιθήσεις σου, μῆτε εἰς τὰς συζητήσεις νὰ μὴ λησμονῆς τὸν κώδικα τῆς τιμῆς καὶ θε πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὁ κώδικς τῆς τιμῆς ἐπιβάλλει νὰ παραδεχόμεθα, διὰ καὶ εἰς τὸν ἄλλον ὑπάρχει ὁ ἴδιος βαθμὸς ἀνιδιοτελείας, καλλῆς πίστεως καὶ εὐθύτητος, ὅπως καὶ εἰς ἡμᾶς· διὰ τὸ ἐνδεχόμενον τῆς πλάνης ὑφίσταται καὶ δι' ἡμᾶς, ὄχι μόνον δι' ἐκείνον· διὰ ὁ φανατισμὸς («ἐπαναστατισμὸν» τὸν ὀνομάζει σήμερον ἡ δημοκρατία) καὶ αἱ ὕβρεις εἶναι δεῖγμα ἰδικῆς μας τυφλώσεως καὶ ἀδυναμίας, ποῦ δὲν βοηθεῖ καθόλου εἰς τὴν νίκην τῶν πεποιθησῶν μας· διὰ αὐτὴ αὐτὴ ἡ νίκη εἶναι κατὰ πολὺ περισσότερο ἀσήμαντον παρὰ ἡ ἀνταλλαγὴ γνωνῶν· διὰ ἡ ὑπαρκτὴς ποικιλίας γνωμῶν εἶναι ἡ μεγαλυτέρα ἀπόδειξις ἀληθινὰ ζωντανοῦ πνευματικοῦ βίου, καὶ διὰ μόνον εἰς τὸν μεσαίωνα εἶχεν ἐπιτυχθῆ ἀπόλυτος σχεδὸν ὁμοφωνία εἰς τὰ θεμελιώδη ζητήματα· ἀλλὰ θὰ ἐπιθυμοῦσε κανεὶς νὰ ἐπαγγέλθωμεν ἐκεῖ;

10) Δὲν πρέπει ν' ἀφῆρουν οἱ νέοι τὸν ἑαυτόν των νὰ καταληφθῆ ἀπὸ τὸν ναρκισσισμόν τῆς νεότητος. Ὅταν ἀκούωμεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι γύρω μας «εἶσι εἶναι οἱ νέοι, αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς νεότητος κλπ.» δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμεν, διὰ αὐτὰ λέγονται εἰς ἐξήγησιν, ὄχι εἰς δικαιολογίαν τῶν πράξεων καὶ τῶν ἰδεῶν μας, δὲν πρέπει ἐπομένως νὰ καμαρώνωμεν δι' αὐτὸ. Πνευματικῶς ὁ νέος πρέπει νὰ φιλοδοξῆ, ὅσον τὸ δυνατόν γρηγορώτερα, νὰ ζητῆ νὰ μείνῃ πάντα, ὅσα χρόνια καὶ νὰ ἔχη, εἰς τὴν καρδίαν, εἰς τὴν ἀγνότητα τῶν προθέσεων, εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, εἰς τὴν φλογερότητα τῆς πίστεως, εἰς τὸ ἄδολον ἀντίκρουσμα κατὰ ὄρατον, ὑψηλοῦ καὶ ἀληθινοῦ. Ἐδῶ δὲν πρέπει ποτέ του νὰ γηράσῃ.

Τελευταίος μᾶς ἔστειλε καὶ ὁ παιδαγωγὸς κ. ΓΑΗΝΟΣ τὴν ἀπάντησίν του ποῦ εἶναι ἡ ἀκόλουθῃ:

Ἄγαπητοί μου νέοι,

Μ' ἐρωτᾶτε νὰ σᾶς πῶ κὶ ἐγώ, ποιοὶ δρόμοι ἀνοίγονται προσηλά σας καὶ φυσικὰ, ποῖον ἀπ' ὅλους θὰ σᾶς συμβούλευα ν' ἀκολουθῆσατε. Ἴσως ἀρμοδιότεροι ἀπ' ὅλους ἐμᾶς τῆς ὠριμῆς γενιᾶς, εἴσατε σεῖς οἱ ἴδιοι, καὶ ν' ἀπαντήσατε αὐτὸ τὸ ἐρωτήμα. Γιατὶ τὸ ἀντίκρουσμα τῆς ζωῆς, ποῦ ζεῖτε τώρα σεῖς στὰ εἴκοσι χρόνια σας καὶ στὴ σημερινῇ κρίσιμῃ θέσῃ τοῦ κόσμου, ἐμεῖς δὲν τὸ ζήσαμε κὶ οὔτε μποροῦσαμε νὰ τὸ ζήσομε, ὅταν εἴμαστε στὴ δικὴ σας θέσῃ στὰ πανεπιστημιακὰ θρανία. Γι' αὐτὸ μπορεῖτε βέβαια ν' ἀκούσατε, τι θὰ σᾶς ποῦμε ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, νὰ τραβῆξετε ὅμως τὸ δρόμο, ποῦ θὰ νιώσατε μέσα σας νὰ σᾶς δείχνει μὲ ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός σας. Ν' ἀκολουθῆσατε τὴ φωνὴ τῆς συνείδησής σας, γιατί μέσα σ' αὐτὴ θὰ μιλεῖ καὶ κατὰ πλατύ-

τερο ἀπὸ τὸ ἄτομο σας, ἡ κοινωνικὴ καὶ ταξικὴ συνείδησις, ποῦ ζεῖ χωρίς ἄλλο μέσα σας.

Οἱ δρόμοι, ποῦ ἀνοίγονται σήμερα προσηλά σας, δὲν εἶναι πολλοί, εἶναι δύο. Εἴτε θελήσατε νὰ τοὺς ἀναγνωρίζετε εἴτε ὄχι, εἴτε προσπαθῆσιν νὰ σᾶς τοὺς κρύψωσιν μέσα στὴν δμῆλην ἰδαιολογικῶν σοφισμάτων, οἱ δρόμοι, ποῦ ἀνοίγονται προσηλά σας, εἶναι καὶ μένουνε δύο: Ἡ θὰ πᾶτε μὲ τὸ μέρος τῆς συντήρησής καὶ τῆς ἀντίδρασης ἢ θὰ πᾶτε μὲ τὸ μέρος τῆς ἐπανάστασης. Tertium non datur.

Μὰ θὰ μοῦ πεῖτε: — Τὶ δουλιὰ ἔχομε μεις μετὰ τὴν ἀντίδραση ἢ μετὰ τὴν ἐπανάστασις; Πολιτικάντιδες ἤθελαμε νὰ γίνουμε; ἤθελαμε νὰ σπουδάσομε μιὰν ἐπιστήμην καὶ νὰ ζήσομε ἔπειτα στὴν κοινωνία μετὰ τὴν ἀσκησὴ τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς. Τὶ δουλιὰ ἔχει ἡ μελέτῃ τῆς ἐπιστήμης μας μετὰ τὴν πολιτικὴ;

Ἀλήθεια ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ποῦ θὰ σᾶς μιλήσουν με φρίκη καὶ ἀηδία καὶ με ἔσχατη περιφρόνησιν γιὰ τὴν «πολιτικὴ» καὶ θὰ σᾶς ξορκίσουν νὰ μὴν ἔχετε καμιά σχέση μ' αὐτὴ τὴν κατάρα τοῦ καιροῦ μας, τὴν «πολιτικὴ», ποῦ χώνει σὸν τὸ Μεριστοφελὴ τὴν οὐρά τῆς στῆν «καθαρῇ φιλοσοφίᾳ», στῆν «καθαρῇ ἐπιστήμῃ», στῆν «καθαρῇ τέχνῃ» καὶ τὰ μολύνει ὅλα.

Καὶ ὅμως καὶ ὅμως. Δὲν πιστεύω νὰ σᾶς ξέφυγε, ἀγαπητοί μου νέοι, πῶς καὶ ἄλλοι συμβουλιότεροι, ποῦ προηγήθησαν ἀπὸ μένα, ἄς ἀναφέρω τοὺς κ. κ. Δούβαρι, Θεοδωρακόπουλο καὶ Κανελλόπουλο, κατὰ ἀπὸ τὴς βαθυστόχαστες φιλοσοφοντιμῆνες συμβουλές, ποῦ σᾶς ἔδωκαν, δὲν ἔκαμαν τίποτε ἄλλο ἀπὸ πολιτικὴ, ἀπ' αὐτὴ τὴν καταραμένην πολιτικὴν, ποῦ πᾶσι νὰ χωθεῖ σήμερα καὶ μέσα στὸ 2+2=4. Καὶ οἱ τρεῖς τοὺς κρατώντας ἀπὸ μιὰ φιλοσοφικὴ ἀγαστούρα ξορκίζον τὸν «ιστορικὸ ὄλισμόν» καὶ τίποτε ἄλλο. Ἐκα-

ναν καθαρή, καθαρότητα, αλλά... άνομολόγητη πολιτική.

Εγώ πάλι από την άλλη μεριά πιστεύω, πώς είναι των αδυνάτων αδύνατο να ξεχωρίσει κανείς οποιοδήποτε κλάδο της ανθρώπινης πνευματικής ενέργειας από την πολιτική. Γιατί ο άνθρωπος ούτε σαν άτομο (που ουσιαστικά δεν υπάρχει) ούτε σαν σύνολο, μπορεί να μεταβληθεί ποτέ σ' ένα άλλο και μόνο θεωρητικό πλάσμα. Ζωή σημαίνει ενέργεια και τρόπος ενέργειας. Τρόπος ενέργειας σημαίνει πολιτική, είτε συνειδητή, είτε όχι. Γιατί δεν υπάρχει ενέργεια του ανθρώπου, που δεν είναι κοινωνικά καθορισμένη. Ο τρόπος λοιπόν, που πραγματώνεται ή ομαδική βούληση, είτε μέσα στις ομαδικές είτε μέσα στις ατομικές ενέργειες, είναι πολιτική, αφού στον έναν τρόπο, μπορεί να αντικαταχτεί ένας άλλος τρόπος.

Μά δε ξετάσουμε τα ζητήματα, κάπως ειδικότερα με τη δική σας περίπτωση. Ας υποθέσουμε λοιπόν, (έξω από κάθε πολιτική), ότι ο δρόμος που ανοίγεται μπροστά σας και το μοναδικό χρέος, που έχετε, είναι να γίνετε επιστήμονες. Τι είναι όμως επιστήμη; Θα μου απαντήσετε: «Ένα συστηματοποιημένο σύνολο από γνώσεις, που αναφέρονται σε μια περιοχή από φαινόμενα του φυσικού κόσμου ή της ανθρώπινης κοινωνίας». Ωραία. Ποιός είναι λοιπόν ο σκοπός σας, όταν λέτε, πώς πρέπει να γίνετε επιστήμονες; Θα μου απαντήσετε: «Να οικειοποιηθούμε αυτό το συστηματοποιημένο σύνολο σε μια περιοχή του επιστητού και ν' αποκτήσουμε την ικανότητα από τη μια μεριά να το πλουτίζουμε με νέες έρευνες και από την άλλη να εφαρμόσουμε ένα μέρος από τις γνώσεις αυτές για την ωφέλεια των συνανθρώπων μας». Έτσι λοιπόν αντιλαμβάνεστε την κάθε επιστήμη σαν ένα έθροισμα από μερικές θεωρητικές και πραξι-

κές ικανότητες, που θα σας προσπορίσουν και τα μέσα της ζωής σας.

Ο επιστήμονας είναι ουσιαστικά για σας ένας δεξιότεχνης, γιαντζής, δι- κηγός, δάσκαλος, θεολόγος κ.λπ.

Μά εδώ άμέσως γεννιέται μιá σειρά από άπορίες. Πώς δημιουργήθηκε αυτό το συστηματοποιημένο σύνολο από γνώσεις, που το καλούμε επιστήμη; Γιατί έχει τούτη τη μορφή, που έχει σήμερα και τούτη τη θέση, που έχει σήμερα στη ζωή;

Και οι άπορίες αυτές μās φέρνουν άμέσως έξω από το γυάλινο πύργο της «καθαρής επιστήμης» και μās οδηγούν ν' αναζητήσουμε τα κοινωνικά αίτια, που εύνοούν τη γέννηση, την ανάπτυξη και τη θέση, που έχει σήμερα ή κάθε επιστήμη στη ζωή.

Έπειτα μιá δεύτερη άπορία:

Με τον τρόπο της ζωής σας έ- ξω από τον κύκλο αυτής της δεξιο- τεχνίας, που θα άσκειτε για επάγ- γελμα, δεν έχει να κάνει τίποτε ή επιστήμη; Η επιστήμη διαλύεται σε ατομικές δεξιότητες και δεν επιδρά καθόλου άπάνω στον τρόπο της ζωής, που πρόκειται να ζήσετε σá μέλη μιās κοινωνίας; Η επιστήμη είναι χωρι- σμένη από τη ζωή;

Εδώ και σεις οι ίδιοι, όσοι δεν εί- σαστε διαλεκτικοί ματεριαλιστές, μά και ή ολόκληρα έσως από τους δασκά- λους σας, θα άπαντήσουνε μ' ένα στό- μα, Ναι! Τη ζωή τη ρυθμίζουμε, θα σας πούνε, άλλες «άξίες», ήθικές, θρησκευτικές, κοινωνικές, πολιτικές. Και οι άξίες αυτές δεν πηγάζουν από τη γνώση. Άρα ή επιστήμη μ πορεί να μελετάει τις άξίες, σá δεδομένα, ποτέ δμως δέ μ πορεί να γίνε- ρυθμιστής τους. Μά άνρω- τήσετε ποιά είναι ή πηγή αυτών των άξιων, θα πάρετε τις πιό σκοτεινές, τις πιό άόριστες, τις πιό θολές άπάν- τησεις, άπάντησεις, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο όλες οδηγούνε στο μυστήριο, στην άποκάλυψη στο ύ-

περκοσμικό και φανταστικό.

Αυτή όμως ή επίμονη τάση να χω- ριστεί ή άξία, που ρυθμίζει τη ζωή από τη γνώση, φαντάζεστε πώς δεν είναι και αυτή κοινωνικά καθορισμέ- νη; Είναι γνώρισμα όλων των κοινω- νιών, που είναι χωρισμένες σε κοινω- νικές τάξεις και στηρίζονται στην κυ- ριαρχία μιās τάξης άπάνω στις άλλες. Και τó λόγω του χωρισμού θα τότε δείτε παρακάτω.

Άν όμως άκολουθήσετε μιάν άλλη σειρά στοχασμών, θα φτάσετε σε δια- φορετικό συμπέρασμα. Για θέσετε παρακαλώ τó ερώτημα, ποιά είναι ή σχέση, που κάθε φορά, σε κάθε ιστο- ρική στιγμή της ανθρώπινης, ύ- πάρχει άνάμεσα στο «είνα», στο «νοείν» και στο «πράττειν».

Η μόνη άπάντηση, που μπορείτε να έχετε σε μιάν αντικειμενική έρευνα του προβλήματος αυτού, είναι, πώς σε κάθε στιγμή της ιστορικής διαδρομής, σε κάθε ανθρώπινη κοινωνία τó «εί- να» τó «νοείν» και τó «πράτ- τειν», είναι άλληλένδετα και άλλη- λοεξαρτημένα. Τó είναι, δηλ. οι αν-τικειμενικοί όροι της ανθρώπινης ζωής καθορίζουνε τη γνώση και αυ- τή οδηγεί την πράξη, που από την άλλη μεριά κι αυτή είναι κάθε φορά τó κίνητρο και τó κριτήριο της γνώσης. Και ή πράξη πάλι με τη γνώση μαζί επιδρούνε άπάνω στην πραγματικότητα και τήνε μεταβάλ- λουν.

Γι' αυτό και όταν άλλάζουν οι άν- τικειμενικοί όροι και δημιουργιέται νέα γνώση και βγαίνει ένα καινούργιο πρόπει, ξεσπάει ή άν- τίθεση με τó παλιό και δημιουργείται ή άνάγκη μιās καινούργιας σύνθεσης. Γι' αυτό και ή τάξη, που άρχει κάθε φορά, θέλει από τη μια μεριά να μο- νοπωλεί και να κοντρολάρει τη γνώ- ση, δηλαδή την επιστήμη και από την άλλη μεριά να χωρίζει άπ' αυτήν τó «πρέπει» (τó «πρέπει» που της συμφέρει) και να τó άνάγει σε θεία καταγωγή, για να μήν έπηρεαστεί

άπό την άλλαγή της γνώσης. (Δένα έντολες δοσμένες από τó Θεό στο Μωυσή. Ήθικός νόμος, που πηγάζει από την ύπερβατική φύση του ανθρώπου κλπ. κλπ.)

Άν αυτό είναι έτσι, τότες ή άν- τίληψη, που περιορίζει την έννοια της επιστήμης στην κατάκτηση μιās πε- ριορισμένης περιοχής του επιστητού, ξεχωρισμένης με σινικά τέλη από κάθε γενική επισκόπηση του επι- στητού, και από την άλλη μεριά χω- ρίζει με στεγανά και άδιαπέραστα χω- ρίσματα την επιστήμη από τη ρύθμι- ση της ζωής, ή αντίληψη λοιπόν αυτή της «καθαρής επιστήμης» είναι και αυτή μιá «πολιτική» ή άν- τίληψη της επιστήμης. Όπερ έδει δείξει.

Δικαιούμαστε λοιπόν σ' αυτή την αντίληψη της επιστήμης ν' αντιτάξου- με τη δική μας, που δε χωρίζει την επιστήμη από τη ρύθμιση της ζωής. Καί την αντίληψη τούτη για την έν- νότητα επιστήμης και πράξης τη βλέπουμε να εφαρμόζεται πέρα για πέρα στη μόνη χώρα, που θέτει τα θεμέλια μιās νέας άταξικής κοινω- νίας, που καταργεί την εκμετάλλε- ψη και βαδίζει προς τόν κομμου- νισμό, δηλ. στη Σοβιετική Ένωση.

Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή ή σπουδή της επιστήμης είναι άναπό- σπαστα ένωμένη με μιάν γενική θεωρη- ση της φυσικής και κοινωνικής πραγμα- τικότητας. Καί ή γενική αυτή θεωρη- ση είναι μιá επιστημονική φιλοσοφία.

Επιστήμονας χωρίς τέτια γενική έ- πιστημονική κοσμοθεωρία είναι ένας άπλός δεξιότεχνης, ένας επαγγελμα- τίας, πολύ κατώτερος από έναν έργά- τη, γιατί ο τελευταίος, όταν είναι συνει- δητός, έχει, έστω και στις γενικές γραμμές, την επιστημονική θεωρηση του κόσμου.

Με την έννοια αυτή πορώ λοιπόν να σας πώ και εγώ: Ο δρόμος, που άνοίγεται μπροστά σας είναι να γίνετε επι- στήμονες. Μου άρκει αυτό. Για-

τι είμαι βέβαιος, πώς τότες τὰ έννια δέκατα από σās θά δεχτούνε για μόνη έπιστημονική κοσμοθεωρία, που θά τους Ικανοποιήσει, τὸ διαλεχτικὸ ματεριαλισμὸ. Κι έτσι λέγοντας σας νά γίνετε ἀληθινοὶ έπιστήμονες, είναι τὸ ἴδιο σά νά σās λέω: Γενεῖτε ὀπαδοὶ τοῦ διαλεχτικοῦ ὕλισμοῦ.

Κι ἔχω τούτη τὴν πεποίθηση, γιατί αὐτὸς είναι καὶ ὁ μόνος γνήσιος κοινωνικός σας καθορισμός.

Ἀλήθεια! σκεφτεῖτε λιγάκι. Ἀπὸ ποῦ ἔρχεστε σεις, παιδιά μου; Ἀπὸ ποιά κοινωνικά στρώματα; Ποῦ ἀνήκετε; Τὸ μεγαλύτερο πλῆθος ἀπὸ σās είναι φτωχὰ παιδιά. Ἡ ἀστική τάξη βέβαια ὑψώνει μπροστὰ σὰ μάτια δλων σας τὸ τίμημα τῆς προδοσίας. Θέσες κρατικές, πελατεία, ἀ-

ξιώματα, τίτλους, για νά γίνετε οἱ πνευματικοὶ στυλοβάτες της.

Ἔνα τραγικὸ παιδομάζωμα! Ἔτσι καὶ οἱ γιαντίσαροι γίνονται οἱ πιὸ φανατικοὶ διώχτες τῶν χριστιανῶν, δπως τὰ παιδιά τῶν φτωχῶν, που σπουδάζουν σὰ Πανεπιστήμια καὶ ἀλλάζουν κοινωνική κατάσταση, γίνονται οἱ πιὸ φανατικοὶ ἀντιδραστικοί.

Ἄν όμως ἀκούσετε τί σās λέει κατὰβαθα τὸ αἷμα σας, δὲ θ' ἀλλαξοπισήσετε, δὲ θά προδώσετε τὴν τάξη σας θά πάτε μετὰ τὸ μέρος τῶν φτωχῶν καὶ θ' ἀγωνιστεῖτε καὶ σεις για νά θεμελιώσετε τὴ νέα ζωή.

Καὶ τότε θά βαδίσετε μετὰ βῆμα ἀκλόνητο σὲ τὸ μὲν ὀδὸν ὀμοιο, που ἀληθινὰ ἀνοίγεται μπροστὰ σας.

ΣΧΟΛΙΑ

Ο ΘΕΡΜΟΣ φίλος τῆς Ἑλλάδος κ. Louis Roussel καθηγητῆς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας σὲ Πανεπιστήμιο τοῦ Montpellier μās ἔκανε τὴν ξεχωριστὴ τιμὴ ν' ἀσχοληθεῖ μετὰ τὸ περιοδικὸ μās σὲ τελευταῖο φύλλο τοῦ «Libre» (ἀρ. 114-115 Ἀπρίλη-Μάη). Τὰ καλά του λόγια καὶ ἡ ἀνώτερή του φιλικὴ διάθεση μās συγκινοῦν βαθιά, γιατί ἔρχονται σὰν ἀπάντηση σὲς κακόβουλες ἐδῶ διαδόσεις μερικῶν μικρόχολων ἐπισήμων κυρίων που στήσανε πόλεμο σὲ περιοδικὸ μās. Γι αὐτὸ εὐχαριστοῦμε διπλὰ τὸν κ. Roussel καὶ γιατί μετὰ ἀληθινὴ ἀγάπη καὶ ἐνδιαφέρον μās πρόσεξε καὶ γιατί μετὰ τὸ κύρος του δικαιώνει τὸν ἀγῶνα μās.

ΤΩΡΑ τελευταῖα ἡ ἐφημερίδα «Πρωία» ἀσχολήθηκε σὰ δύο τῆς σημειώματα μετὰ τὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη. Τὸ φαινόμενο είναι ἴσως παρηγορητικὸ μιά που ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ δημοσιογράφοι, που κρίνουν καλὸ ν' ἀσχοληθοῦν μετὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ, καὶ τὸ θεωροῦν σπουδαῖο. Τὸ πρόβλημα τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης είναι διττό: α) ζήτημα χρόνου λειτουργίας της καὶ β) ζήτημα πλουτισμοῦ της. Τώρα ἡ Βιβλιοθήκη ἀνοίγει ἀπ' τὴς 9-12 τὸ πρωτὸ κι ἀπ' τὴς 4-7 τ' ἀπόγευμα, δηλ. 6 ὥρες τὴν ἡμέρα: τιμὰ δὲ παρὰ πολὺ τὸ εὐρολόγιο! Βέβαια οἱ

ἔξι ὥρες είναι ὑπεραρκετὲς για τοὺς ἀργόσχολους καὶ τοὺς ἐρασιτέχνες (καὶ δὲν είναι μικρὸ τὸ φροῦτο τοῦτο στὴν Ἑλλάδα), δὲν είναι ὅμως για τοὺς ἄλλους. Μὰ τί νά πῆ κανεῖς για τὸ ζήτημα τοῦ πλουτισμοῦ της; Οὔτε τὰ βιβλία που βγαίνουν στὴν Ἑλλάδα καλά καλὰ δὲν ἔχει. Είναι μεγάλα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τὰ ἔχει διακόψει... ἔλλειπει πιστώσεως. Χρειάζεται μήπως νά προτείνουμε ἐμεῖς λύση για τὰ δύο αὐτὰ ζητήματα; Είναι τόσο ἀστεῖο! Τίποτ' ἄλλο δὲν χρειάζεται, παρὰ μόνον καλὴ θέληση καὶ πόνος για τὴν πνευματικὴ μās κατάντια, ὅλα τ' ἄλλα ἔρχονται. Ἐμεῖς, πρὶν κλείσουμε τὸ σημείωμα αὐτὸ, πρέπει νά πούμε καὶ κάτι ἄλλο. Σήμερα για νά μελετήση κανεῖς στὴν Ἑθν. Βιβλιοθήκη πρέπει νά μὴν είναι φοιτητῆς. Ἡ φοιτητικὴ ἰδιότητα, φαίνεται, δὲν συμβιβάζεται μετὰ τὴν εἴσοδο σὲς Βιβλιοθήκες! Για νά διαβάση κανεῖς φοιτητῆς πρέπει νά ὑποβάλλη αἴτησιν ὑπογεγραμμένην ὑπὸ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου ὀρίζουσιν τὸ θέμα τῆς μελέτης καὶ τὸν χρόνον.

Χρειάζονται μήπως περισσότερα νά πούμε;

ΣΤΗΝ τελευταία συνέλευση τοῦ «Ὀμίλου» προτάθηκε ἀπ' τὸ συμβούλιο, κι ἐγινε δεκτὸ μετὰ μεγάλο ἐνθουσιασμὸ ἀπ' τὰ

μέλη του, νά σχηματιστῆ ἡ βιβλιογραφία τῆς «Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας».

Εἶναι περιττὸ νά τονίσουμε τὴν ἀξία τῆς βιβλιογραφίας ὅτι δηλ. μιά τέτοια, που ὡς τὰ σήμερα δὲν ὑπάρχει, θά είναι μεγάλο ἀπόκτημα καὶ βοήθημα για τοὺς μελετητῆς τῆς Λογοτεχνίας μās.

Ἡ δουλιὰ αὐτὴ είναι σοβαρὴ καὶ δὲν ἀρνιόμαστε τίς δυσκολίες της: μὰ εἴμαστε βέβαιοι πως ἂν ὅλοι μās βοηθήσουμε ὅσο μπορούμε θά νικήσουμε αὐτὲς τίς δυσκολίες.

Ἐλπίζουμε πως οἱ ἴδιοι οἱ λογοτέχνες καὶ οἱ βιβλιοθήκες θά μās βοηθήσουν στὴ δουλιὰ μās. Παρακαλοῦμε ὅσους θά θελήσουν νά πάρουν μέρος νά τὸ δηλώσουν σὲ τὸ συμβούλιο.

ΜΕ ΜΕΓΑΛΗ μās εὐχαρίστηση ἀπὸ μέρους τῶν μελῶν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ὀμίλου, που φέτος μελέτησαν στὴ βιβλιοθήκη τῆς Γερμανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, ἐκφράζουμε τὴν βαθιὰ τους εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Διευθυντῆ κ. Καρτο, που εὐγενικώτατα καὶ προθυμώτατα ἔδωσε τὴν ἀδεια νά μελετήσουν για τίς φροντιστηριακὲς ἐργασίες τοῦ κ. Ἀ. Κεραμοπούλου, καὶ πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους τῆς βιβλιοθήκης για τὴν ὑποχρεωτικώτατη ἐξυπηρέτηση καὶ καλωσύνη που ἔδειξαν.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΗΣ ΟΜΙΛΟΥ ΜΑΣ

1) Στὴς 22 τοῦ Ἀπρίλη στὴν αἴθουσα τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς μίλησε ὁ καθηγητῆς τῆς Λογογραφίας σὲ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κ. Κυριακίδης μετὰ θέμα: «Ἡ Λογογραφία ὡς ἐπιστήμη καὶ ἡ μέθοδος αὐτῆς».

2) Στὴς 16 τοῦ Μάη δόθηκε διάλεξη στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀπ' τὸν κ. Ἀλκ. Προβατὰ μετὰ θέμα: «Ὁ ἱστορικὸς Ρωμανὸς καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἐποχῆς του».

Διάλεξη. — Στὴς 19 Ἀπρίλη ὁ «Σύλλογος Φθιωτιδο-Φωκίων Φοιτητῶν» ἔδωσε διάλεξη σὲ ἀμφιθέατρο τοῦ Πανεπιστημίου μετὰ ὀμιλητῆ τὸν κ. Ἡλ. Π. Βουτιερῖδη καὶ θέμα «Ἡ Νεοελληνικὴ λογοτεχνία».

3) Στὴς 20 τοῦ Μάη μίλησε ἐπίσης ὁ κ. Κριαρῆς μετὰ θέμα: «Ὁ Φορτουναῖος τοῦ Φωσκόλου, κωμωδία τοῦ 17ου αἰῶνα».

Ἐκδοση περιοδικοῦ. — Ἀγγέλλεται για τὰ μέσα τοῦ ἐρχόμενου Σεπτέμβρη ἡ ἐκδοση

μηνιαίου λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ στὸν Πειραιᾶ μετὰ τὸν τίτλο «Ρυθμὸς» καὶ μετὰ τὴ διεύθυνση τῶν κ. κ. Σ. Σπανῖδη καὶ Β. Λαούρδα. Τὸ καινούργιο περιοδικὸ θά είναι ὄργανο τῶν νέων καὶ θά συνεργάζονται σ' αὐτὸ μετὰ τῶν ἄλλων οἱ κ. κ. Τ. Ἀγρας, Ι. Συκουτρῆς, Μ. Δ. Στασινόπουλος, Κλ. Παράσχος, Μ. Ἀλεξίου, Ρ. Μπούμη, Λεβάντας, Σ. Μαυροειδῆ, Α. Μαγγανάρης, Κ. Παπαδάκης, Ν. Δετζώρτζης, Ν. Γκάτσος, Γ. Κοτζιούλας κ. λ. π.

ΒΙΒΛΙΑ-ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Α. ΑΡΓΗ: Ἄλικά ρόδα, ποιήματα, Ἀθήνα 1932, ὀρ. 15.

Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗ: Ἡ διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἀνατύπωσης ἐκ τῆς «Νέας Ἐστίας» ἀρ. 128-129.

ΑΓΗ ΛΕΒΕΝΤΗ: Βραδυνὰ μιλήματα, ποιήματα. Ἀθήνα 1932, ὀρ. 30.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΕΣ ἩΜΕΡΕΣ, τεῦχος 3, Μάιος 1932.

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ, ἀρ. 24.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Χ. Καραντζάβελον. — Σās εὐχαριστοῦμε για τὸ ἄρθρο σας. Ἀναφέρουμε ὅμως ἄλλοῦ χρονογραφικὰ τὴ διάλεξη τοῦ κ. Βουτιερῖδη ὡστε νά παρέλκει κάθε ἄλλο σχόλιο.

Δ. Γιαννοῦτσον. — Είναι πολὺ εὐχάριστο που ἀσχολεῖστε ἐτσι πρωτότυπα μετὰ ἐνα ἐνδιαφέρον κι ἀγνωστο ζήτημα σὰν τὴν ἀρχαία μουσική. Μὰ τὸ καταλαβαίνετε καὶ σεις βέβαια πὼς χρειάζεστε ἀκόμα μεγάλη προπαρσκευὴ για νά γράψετε κάτι τὸ ἀρτιο γι αὐτὸ.

Τ. Γραισόπουλον. — Τὸ σημείωμά σας καλογραμμένο μὰ λέγει πράματα πολὺ γνωστὰ χωρὶς νά προσθέτει τίποτε νεώτερο σὲ σχετικὸ θέμα.

Θ. Βλιζιώτην, Ε. Κουρούκλην, Τ. Ἡλιοῦ, Μ. Τσοῦρην. — Πήραμε τὴ συνδρομὴ σας. Σās εὐχαριστοῦμε.

Ὁ κ. Α. Μωραῖτης μās ἔστειλε ἀπάντηση στὴν κριτικὴ τοῦ συνεργάτη μās κ. Κ. Παυλῖδη που δημοσιεύτηκε σὲ περασμένο φύλλο για τὴν Ἀτομικὴ Ψυχολογία. Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ ἀπὸ ἔλλειψη χώρου θά μπει σὲ ἐπόμενο φύλλο.

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ «ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ»
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Τὸ ΔΙΕΥΘΥΝΕΙ

τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον τοῦ «Ἀκαδημαϊκοῦ Ὁμίλου»

καὶ τὸ ΦΡΟΝΤΙΖΕΙ

εἰδικὴ Πενταμελὴς Ἐπιτροπὴ.

Συνδρομὴ χρονιάτικη δρ. 60.

Κάθε σχετικὸ μὲ τὴν ἔλθῃ καὶ τὸ περιοδικὸ νὰ στέλ-
νεται: **Θ. Δυκογιάννη** Θεσσαλονίκης 1.

Γραφεῖα τοῦ Ὁμίλου: Γ' Σεπτεμβρίου 76

Τυπογραφεῖο: Χαλκηδόνος 30
